

بررسی و تحلیل برخی آراء کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم

دکتر رضا اسلامی *

یلدا بصیرت **

چکیده

منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم مصوب ۱۹۸۱ به عنوان یکی از معاهدات منطقه ای حقوق بشر متضمن حقوق و آزادیهایی است که حمایت و تضمین این حقوق مستلزم سازوکاری کارآمد می باشد که بتواند با وجود مشکلات و موانع موجود در قاره آفریقا این مهم را محقق سازد. در این راستا بخش قابل توجهی از مقررات منشور به مکانیزم اجرایی آن اختصاص یافته و کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم به عنوان رکن نظارتی منشور معرفی شده است. در این مقررات وظایفی همچون ترویج و آموزش حقوق بشر و همچنین تفسیر مقررات منشور برای کمیسیون در نظر گرفته شده است اما مهمترین وظیفه ای که در این مقررات برای کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم پیش بینی شده کارکرد حمایتی این نهاد است که همان رسیدگی به شکایاتی است که پیرامون نقض حقوق بشر مندرج در منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم، به کمیسیون ارجاع می شوند. با نگاهی اجمالی به شکایات ارجاعی به کمیسیون در می یابیم که تعداد قابل توجهی از این شکایات به دلایل شکلی از دستور کار کمیسیون خارج شده و غیر قابل پذیرش اعلام گردیده اند،

* استادیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

** دانشجوی دوره کارشناسی ارشد حقوق بشر دانشگاه شهید بهشتی.

تعداد کمی از این شکایات نیز به دلیل استرداد شکایت از جانب شاکی و یا دستیابی به راه حل دوستانه منجر به رسیدگی ماهوی در کمیسیون نشده اند. با این حال با بررسی آن تعداد از شکایات که قابل پذیرش اعلام شده و کمیسیون در مورد آنها اتخاذ تصمیم نموده است، در می یابیم که بخش عمده این شکایات پیرامون نقض حقوق مدنی و سیاسی مندرج در منشور می باشند و این مساله صراحتاً در تعارض با تاکید منشور بر حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و همچنین حقوق جمعی است. هر چند این امر چندان دور از انتظار نمی باشد، جوامع آفریقایی کماکان در گیر مرتفع نمودن نیازهای اولیه خود می باشند، مشکلات شدید اقتصادی، فقر، فحطی و جنگهای داخلی موجود در سرتاسر این قاره موجب شده تا اهمیت حقوق بشر برای این کشورها پس از اقتصاد و امنیت قرار بگیرد و این در حالی است که در این کشورها حتی رعایت حقوق بنیادینی همچون حق حیات نیز ناممکن شده است. بدین ترتیب شکایات ارجاعی به کمیسیون بیشتر حول مسائلی همچون اعدام خودسرانه، شکنجه، کشتار دسته جمعی، بازداشت خودسرانه می باشند که این امر مبین نقض حق حیات، منع شکنجه و دادرسی عادلانه مندرج در منشور است. در این مقاله برای آشنایی با آئین دادرسی کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم تعدادی از شکایات ارجاعی به کمیسیون در این رابطه را مورد مطالعه قرار می دهیم.

کلید واژگان

منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم. کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم. حق حیات. منع شکنجه. دادرسی عادلانه.

مقدمه

حقوق بشر برای رسیدن به جایگاهی که هم اکنون در قاره آفریقا یافته است، راه درازی را پیموده و کماکان راهی طولانی را پیش روی خود دارد. قاره آفریقا، فرصت آن را یافت تا با پشت سر نهادن دوران استعمار و سپس تجربه استقلال، تا حدودی به حقوق و آزادیهای بشر و کرامت انسانی برگرفته از فرهنگ و نیازهای آفریقایی بپردازد. در این راستا، تلاش و پیگیری سازمانهای غیر دولتی، سازمان وحدت آفریقا و پس از آن اتحادیه آفریقا، نقش بسزایی را ایفا نموده است که البته نقطه عطف این جریان را تصویب منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم^۱ در سال ۱۹۸۱ رقم زده است. این منشور که مبنای نظام آفریقایی حقوق بشر را تشکیل می‌دهد در هجدهمین اجلاس سران دولتها و حکومتهای سازمان وحدت آفریقا، در سال ۱۹۸۱ در بانجول گامی تصویب و از سال ۱۹۸۶ لازم‌الاجرا گردید. منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم در بردارنده فهرست کاملی از حقوق مدنی و سیاسی، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نیز حقوق جمعی است و وظایفی را نیز برعهده افراد و دول عضو منشور نهاده است. این منشور مانند اغلب معاهدات حقوق بشری، مقرراتی نیز جهت نظارت بر حسن اجرای حقوق و آزادیهای مندرج در آن توسط دول عضو وضع نموده و همچنین شیوه‌های نظارتی متناسب با ماهیت حقوق بیان شده پیش‌بینی نموده است.^۲

1. The African [Banjul] Charter on Human and Peoples' Rights (AFCHPR), adopted June 27, 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), entered into force Oct. 21, 1986.

۲. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به:

El-Obaid Ahmed El-Obaid and Appiagyei - Atua, "Human Rights in Africa; A New Perspective on Linking the Past to the Present," McGill Law Journal, Vol.41, 1996 ;

- El-Obaid Ahmed El-Obaid, Human Rights and Cultural Diversity in Islamic Africa, Faculty of Law, Doctoral Thesis, McGill University, 1996 ;
- Comparative Studies of South Asia, Africa and The Middle East: <http://cssaame.com/issues/22/22contents.pdf>, Carey- Henry, F. "The Postcolonial State and the Protection of Human Rights", 2002;
- The Danish Center for Human Rights: www.humanrights.dk/upload, "Evaluation of the African Commission on Human and People's Rights", 1998;
- Rehman, Javaid, International Human Rights Law, London and New York: Longman, 2003;
- Evans, Malcolm & Rachel, Murray (eds.), The African Charter on Human and Peoples' Rights: The System in Practice, 1986 - 2000 Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2002;
- Murray, Rachel, "The African Charter on Human and People's Rights, An Overview of Its Progress and Problems", 1987 - 2000, African Human Rights Journal, 2001;
- University of South Africa: N Barney Pityana [http://www.Unisa.ac.za/content/about/principle/doc/Human & People. doc](http://www.Unisa.ac.za/content/about/principle/doc/Human%20&%20People.doc), "Reflection on the African Court on Human and People's Rights";
- Human Dimension Program Mediterranean Academy of Diplomatic Studies in Cooperation with Diplo Foundation: http://www.diplomacy.edu/africancharter/human_historic_concept.asp, 2006/10/12
- <http://www.diplomacy.edu/africancharter/human-intro.asp>, 2006/10/12
- http://www.diplomacy.edu/africancharter/human_historic_concept.asp, 2006/10/12
- <http://www1.umn.edu/library>, "Human Rights in the Administration of Justice", Chapter 3: The Major Regional Human Rights Instruments and the Mechanisms for Their Implementation, 2007/2/10.

در این مقاله مجالی برای معرفی کامل منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم و نیز سازوکارهای نظارتی آن وجود ندارد، لذا صرفاً به بررسی رویه عملی کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم در رسیدگی به شکایات ارجاعی به این نهاد، پرداخته می‌شود. وظیفه نظارت و پیگیری اجرای تعهدات مذکور در منشور، از سوی نهادی که بدین منظور ایجاد گردیده است انجام می‌پذیرد.^۳ این نهاد که کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم^۴ نام دارد با توجه به صلاحیتهایی که در خود منشور برای آن در نظر گرفته شده است به ایفای وظایف خود می‌پردازد. در واقع منشور بخشی از مقررات خود را به ساختار، اعضا، وظایف و صلاحیتهای کمیسیون اختصاص داده است. لازم به ذکر است که کمیسیون نیز در این راستا اصول آیین دادرسی^۵ خود را در سال ۱۹۹۵ جهت تکمیل مقررات منشور وضع نمود. بر اساس منشور، کمیسیون دارای سه وظیفه اصلی است: اول، وظایف ترویجی که شامل اطلاع رسانی و آموزش در زمینه حقوق بشر و بررسی گزارشهای دوره‌ای دول عضو منشور و سایر وظایف ترویجی کمیسیون است. دوم، وظیفه تفسیری که بیانگر تفسیر مقررات منشور توسط کمیسیون با توجه به شروط مندرج در منشور است و در نهایت وظیفه حمایتی که همان صلاحیت کمیسیون در رسیدگی به شکایات بین‌الدولی و فردی می‌باشد.^۶

با بررسی شکایات ارجاعی به کمیسیون می‌توان دریافت که دول آفریقایی چندان در رعایت موازین و هنجارهای حقوق بشری کوشا نبوده‌اند و حتی گاه برای گریز از اجرای این قواعد تمهیداتی در قوانین داخلی خود پیش‌بینی نموده‌اند. از طرف دیگر، اگرچه

۳. ماده ۳۰ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم.

4 . The African Commission on Human and People's Rights.

5 . Rules of Procedure of the African Commission on Human and Peoples' Rights 1995.

۶. ماده ۴۵ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم.

نویسندگان منشور تاکید بسیاری بر اهمیت حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نیز حقوق جمعی داشته‌اند، بیشتر شکایات ارجاعی به کمیسیون ناظر بر نقض حقوق مدنی و سیاسی بوده و مبین این مساله است که دول آفریقایی حتی در رعایت حقوق اولیه و بنیادینی همچون حق حیات و منع شکنجه نیز ناتوان بوده‌اند. اگر چه کمیسیون تلاش خود را برای حمایت هرچه بیشتر حقوق مندرج در منشور به روشهای گوناگون مانند، تفسیر هرچه موسع‌تر از مقررات منشور، وضع قطعنامه‌های گوناگون در زمینه‌های مختلف حقوق بشری، استناد به رویه سایر نهادهای بین‌المللی حمایت از حقوق بشر و غیره کرده است، با این حال به نظر می‌رسد در این راه چندان موفق عمل نکرده است.^۷ به دلایلی که مهمترین آنها عدم کارایی لازم و الزام آور نبودن تصمیمات کمیسیون بود، نیاز به ایجاد نهادی جدید که بتواند تصمیمات الزامی و آمرانه اتخاذ نماید و نقشی موثرتر در زمینه حمایت و ترویج

۷. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به:

Danielsen, Astrid, *The State Reporting System under the African Charter*, Danish Centre for Human Rights, 1994;

Essien, Udemé, *the African Commission on Human and Peoples' Rights: Eleven Years After*, State University of New York at Buffalo School of Law Review 93 (2000);

Murray Rachel, *the African Charter on Human and People's Rights, An Overview of its Progress and Problems*, 1987 – 2000, African Human Rights Journal, 2001;

African Studies Quarterly: Paul J. Magnarella, <http://web.africa.ufl.edu/asq/v4/v4i2a2.htm>, "Achieving Human Rights in Africa: The Challenge for the New Millennium";

The Nordic Africa Institute: [http://www.nai.uu.se/news/conferences/archives/African commission/](http://www.nai.uu.se/news/conferences/archives/African%20commission/) "The African Commission and the new Challenges and Opportunities for Human Rights Promotion and Protection in Africa", 2004;

<http://www1.umn.edu/humanrts/africa/achpr-infosheet3.html>, "The African Commission on Human and People's Rights Information Sheet No. 2 and 3".

حقوق مندرج در منشور ایفا کند، احساس گردید. بنابراین در سال ۱۹۹۸، پروتکل الحاقی به منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم، مبنی بر تاسیس دادگاه آفریقایی حقوق بشر^۸ تصویب شد که در نهایت به تشکیل دادگاه آفریقایی حقوق بشر و مردم^۹ در سال ۲۰۰۴ منجر گردید. دادگاه آفریقایی حقوق بشر و مردم که به عنوان مکمل کمیسیون و برای پوشش دادن نقاط ضعف موجود در سیستم نظارتی و حمایتی کمیسیون تشکیل شده است، نسبت به دو همتای منطقه ای خود، دادگاه اروپایی حقوق بشر^{۱۰} و دادگاه آمریکایی حقوق بشر^{۱۱} دارای وجوه تمایز بسیاری همچون داشتن صلاحیت اختیاری در رسیدگی شکایات افراد و سازمانهای ناظر در کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم^{۱۲} همچنین وسعت اختیارات قانونی قابل اجرا در این دادگاه^{۱۳} و غیره می باشد. ^{۱۴} این نهاد همچنین دارای نقاط اشتراکی همچون دوره خدمت شش ساله قضات،^{۱۵} اعطای صلاحیت مشورتی و توافقی به دادگاه مربوط^{۱۶} می باشد. ^{۱۷} امید می رود تا این دادگاه با رسیدگی به شکایات ارجاعی و اتخاذ تصمیمات مقتضی که با نظارت کمیته وزرای اتحادیه آفریقا بر اجرای این

8. Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights, 1998.
 9. The African Court on Human and Peoples' Rights, 2004.
 10. European Court on Human Rights, 1959.
 11. The Inter - American Court on Human Rights, 1979.

۱۲. ماده ۵ پروتکل الحاقی به منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم.

۱۳. ماده ۳ و ۷ پروتکل.

۱۴. ماده ۲۸ پروتکل در رسیدگی علنی به شکایات مگر در موارد استثنایی، ماده ۳۰ پروتکل در اجرای اختیاری شکایات.

۱۵. ماده ۱۵ پروتکل.

۱۶. ماده ۴ پروتکل.

۱۷. ماده ۱۱ پروتکل در تعداد قضات، ماده ۱۳ پروتکل در نحوه انتخاب قضات، ماده ۲۱ پروتکل در نحوه انجام وظایف قضات.

تصمیمات همراه است و نیز بهره گیری از تجارب مثبت کمیسیون، بتواند نقش موثری در حمایت و تضمین حقوق مندرج در منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم ایفاء نماید.^{۱۸}

بررسی و تحلیل شکایات ارجاعی به کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم
همانطور که گفته شد در این تحقیق هدف، معرفی منشور، کمیسیون و دادگاه آفریقایی حقوق بشر نمی‌باشد، بلکه تلاش بر این است تا با شرح و تحلیل برخی پرونده‌های مطروح

۱۸. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به:

Hyden, Cohen, G. & W. Nagan eds, *Human Rights and Governance in Africa*, (Gainesville, FL: Florida University Press 1993)

Akinseye-George, Yemi, *New Trends in African Human Rights Law: Prospects of an African Court of Human Rights*, 10 *University of Miami International and Comparative Law Review* 159 (2001 / 2002);

A Tambek International Publication: Yehenew Tsegaye, <http://www.Addistribune.com/Archives/2004/01/13-02-04/The%20African.htm>. "The African Human Rights Court: A Savior of Human Rights in Africa";

African International Courts and Tribunals: [http://www. Aict _ cti. Org/courts - Conti/ achpr/ achpr- home.html](http://www.Aict_ cti. Org/courts - Conti/ achpr/ achpr- home.html), 2006/2/11;

Amnesty International: <http:// www. Amnesty. Org/library/index>, "African Court on Human and People's Rights, an Opportunity to Strengthen Human Rights Protection in Africa", 2001;

Association for the Prevention of Torture : <http://www.ap.t.ch/african%20 PDF> , "The African Court on Human and People's Rights 2000" ;

The American Society of International Law: <http://www.Asil.org/insighs/2006>. Scott Lyons, "the African Court on Human and People's Right", 2006;

Project on International Courts and Tribunals Site: <http://www.pict - pcti.org / court / ACHPR.html>; 2006/12/4.

در کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم به بررسی رویه این نهاد در رسیدگی به شکایات ارجاعی پردازیم؛ زیرا صرف آشنایی با ساختار و کارکرد و مقررات حاکم بر کمیسیون، برای شناخت کامل این نهاد و چگونگی حمایت عملی از حقوق بشر در قاره آفریقا کافی نیست. به همین سبب با انتخاب سه حق که بیشترین تعداد آراء را در تصمیمات کمیسیون به خود اختصاص داده‌اند، با نحوه رسیدگی شکلی و ماهوی کمیسیون به شکایات آشنا می‌شویم. با نگاهی اجمالی به شکایاتی که از سال ۱۹۸۸ تا سال ۲۰۰۴ به کمیسیون آفریقایی حقوق بشر ارجاع گردیده‌اند،^{۱۹} در می‌یابیم که تعداد قابل توجهی از این شکایات به دلایل شکلی مذکور در ماده ۵۶ منشور^{۲۰} بویژه عدم طی مقدماتی مراجع داخلی از دستور کار

19. See <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/allcases.html>, 2006/08/15.

(کلیه شکایات در این سایت قابل دسترسی می‌باشند)

۲۰. ماده ۵۶ منشور معیارهای قابل قبول بودن شکایت را بیان می‌نماید:

شکایت باید دربردارنده نام نویسنده باشد حتی اگر بخواهد ناشناس بماند و به عنوان یک اصل نام شخص ارجاع دهنده شکایت باید بیان شود. اگر شاکی یک سازمان غیر دولتی باشد، ذکر نام نماینده و آدرس سازمان ضروری است. اگر اسم و آدرس در شکایت وجود نداشته باشد، مورد بررسی قرار نمی‌گیرد. شکایت باید بر طبق مقررات منشور سازمان وحدت آفریقا و یا این منشور باشد، شکایت باید به مقررات منشور آفریقایی و یا منشور سازمان که ادعای نقض آن را دارد، استناد نماید در غیر این صورت مورد بررسی قرار نمی‌گیرد.

شکایات نباید متضمن بیان توهین آمیز به دولت مربوطه و یا نهادهای آن و یا سازمان وحدت آفریقا باشد. شاکی باید بدون توهین به کسی به بیان واقعیات پردازد، استفاده از فصاحت سیاسی و یا زبان عامیانه لازم نیست. بدون توجه به اهمیت شکایت، بیان توهین آمیز موجب عدم پذیرش آن می‌گردد. شکایت نباید تنها مبتنی بر اخبار رسانه‌های جمعی باشد، شاکی باید قبل از تقاضای مداخله کمیسیون بتواند صحت و سقم این وقایع را بررسی و اثبات نماید.

شکایت باید پس از گذراندن کلیه مراحل جبران خسارت داخلی ارسال گردد، مگر اینکه روشن باشد که این مراحل بی‌جهت به تاخیر افتاده‌اند. شاکی باید موضوع را در تمام مراجع جبران خسارت داخلی مثلاً در

کمیسیون خارج شده و غیر قابل پذیرش اعلام گردیده‌اند،^{۲۱} همچنین تعداد کمی از این شکایات نیز به دلیل استرداد شکایت از جانب شاکی^{۲۲} و یا دستیابی به راه حل دوستانه،^{۲۳}

دیوان عالی کشور، مطرح نموده باشد. در هر حال اگر چنین طریقی در دسترس نباشند و یا موجود باشند ولیکن رسیدگی بدون دلیل موجه به تاخیر افتاده باشد، می توان شکایت را به کمیسیون تسلیم نمود. پرونده باید در یک دوره زمانی معقول از تاریخ گذراندن مراحل داخلی جبران خسارت به کمیسیون ارجاع گردد، منشور زمان مشخصی را معین ننموده ولیکن از عبارت "مدت معقول" نام برده است. موضوع شکایت نباید بر اساس مقررات منشور سازمان ملل متحد یا سازمان وحدت آفریقا و یا مقررات این منشور مورد رسیدگی قرار گرفته باشد.

بنابراین بر اساس بند (۳) ماده ۵۶ منشور شکایت شماره ۶۵/۹۲ به دلیل بکار بردن عباراتی همچون "رژیم شکنجه گر" و یا "حکومت بربریت" غیر قابل پذیرش اعلام گردید.

بر اساس بند (۴) ماده ۵۶ منشور شکایات شماره ۱۴۷/۹۵ و ۱۴۹/۹۶ به دلیل اینکه صرفاً مبتنی بر اخبار رسانه‌ها بودند از سوی کمیسیون غیر قابل پذیرش اعلام گردیدند.

بر اساس بند (۵) ماده ۵۶ منشور شکایات شماره ۴۳/۹۰ و ۴۵/۹۰ و بسیاری از شکایات دیگر به دلیل عدم طی مقدماتی مراجع داخلی غیر قابل پذیرش اعلام گردیدند و باید گفت این دلیل عمده‌ترین دلیل عدم پذیرش شکایات در نزد کمیسیون است. اگرچه کمیسیون در موارد دیگری بدون اینکه شکایت مراحل جبران خسارت داخلی را طی نموده باشد آن را قابل پذیرش اعلام نموده است؛ مثلاً در مواردی که محاکم عمومی به موجب فرمان حکومتی از رسیدگی به این شکایات منع شده بودند. در این رابطه شکایات شماره ۶۰/۹۱، ۶۴/۹۲، ۶۸/۹۲ و ۷۸/۹۲ قابل ذکرند.

و یا شکایت شماره ۵۹/۹۱ قابل پذیرش اعلام می گردد، به دلیل اینکه رسیدگی به آن به مدت ۱۱ سال در محاکم داخلی به طول انجامیده بود و این نوعی اطلاع غیر موجه دادرسی تلقی می گردد.

بر اساس بند (۷) ماده ۵۶ منشور شکایت شماره ۱۵/۸۸ که کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد در رابطه با آن به نفع قربانی حکم صادر نموده بود و سپس مجدداً موضوع از سوی وی در کمیسیون مطرح گردیده بود، غیر قابل پذیرش اعلام گردید.

۲۱. مانند شکایات شماره ۵۳/۹۱، ۲۰۱/۷۳، ۲۰۷/۹۷، ۲۰۲/۹۷، ۲۰۲/۹۷، ۲۴۸/۲۰۹، ۲۵۴/۲۰۰۲، ۲۵۶/۲۰۰۲، ۲۶۸/۲۰۰۳ و

۲۲. مانند شکایات شماره ۲۲۴/۲۰۰۱، ۲۶۹/۲۰۰۳، ۲۷۳/۲۰۰۳ و

۲۳. مانند شکایت شماره ۱۳۳/۹۴.

به رسیدگی ماهوی در کمیسیون منجر نشده‌اند. با مطالعه آن تعداد از شکایات که قابل پذیرش اعلام گردیده‌اند و کمیسیون در مورد آنها تصمیم گرفته است، درمی‌یابیم که چنین شکایاتی عمدتاً پیرامون نقض حقوق مدنی و سیاسی مندرج در منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم بوده‌اند، که البته این مساله چندان موافق تاکید منشور بر حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نیز حقوق جمعی نیست. هرچند دلیل این امر با توجه به مشکلات موجود بر سر راه نهادهای حمایتی منشور روشن است، و آن چیزی نیست جز اینکه جوامع آفریقایی کماکان درگیر مرتفع نمودن نیازهای اولیه خود می‌باشند. مشکلات شدید اقتصادی، فقر، قحطی و جنگهای داخلی موجود در سرتاسر این قاره موجب گردیده‌اند تا اهمیت حقوق بشر برای کشورهای این قاره پس از اقتصاد و امنیت قرار بگیرد. بسیاری از کشورهای آفریقایی فاقد ثبات سیاسی و امنیتی لازم جهت رعایت حقوق و آزادیهای بنیادین بشر و ارائه تضمین‌های لازم می‌باشند. این کشورها همچنان درگیر جنگ‌های خونین داخلی، ویرانی، آوارگی، نسل‌کشی و دیگر آثار سوء عدم ثبات داخلی هستند و این در حالی است که در بسیاری از این کشورها حتی رعایت حقوق بنیادینی همچون حق حیات نیز ناممکن به نظر می‌رسد، چه رسد به تضمین آزادیهای مندرج در منشور، همچون آزادی بیان و آزادی تشکل. بدین ترتیب شکایات ارجاعی به کمیسیون، بیشتر حول نقض حقوق مدنی و سیاسی همچون اعدام خودسرانه، شکنجه، کشتار دسته‌جمعی و بازداشت خودسرانه می‌گردد که نشانگر نقض مواد منشور در رابطه با حق حیات، منع شکنجه و دادرسی عادلانه است. بنابراین با انتخاب این سه موضوع (حق حیات، منع شکنجه و دادرسی عادلانه)، به بررسی آیین دادرسی کمیسیون و تحلیل آراء آن خواهیم پرداخت.

بند اول: حق حیات ۲۴

ماده ۴ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم، به حق حیات اختصاص دارد. این ماده بیان می‌دارد: "انسانها قابل تعرض نیستند، هر فردی استحقاق برخوردار از احترام نسبت به تمامیت جسمی و زندگی خویش را دارد. هیچ کس را نمی‌توان خودسرانه از این حق محروم کرد."

همانطور که مشخص است منشور آفریقایی حقوق بشر تنها به طور کلی حق حیات را مورد توجه قرار داده است و بر خلاف دو همتای منطقه‌ای خود از ذکر جزئیات و شرایط قانونی‌ای که می‌توان در چارچوب آن افراد را از این حق محروم ساخت خودداری نموده است. ۲۵ این ترکیب مقررات برای حمایت از حق حیات در قاره آفریقا چندان نمی‌تواند موثر باشد، زیرا با مطالعه شکایات ارجاعی به کمیسیون درمی‌یابیم مجازات اعدام در قوانین داخلی کشورهای آفریقایی وجود دارد. چراکه منشور شرایط محروم نمودن افراد از حق حیات را به قوانین داخلی کشورها ارجاع داده است که این مساله راه سوء استفاده و نقض حق حیات توسط دول آفریقایی را باز گذاشته است. بنابه دلایل فوق وجود مقرراتی در جهت حمایت هرچه بیشتر از حق حیات در منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم ضروری به نظر می‌رسد.

24. The right to life.

۲۵. بند (۱) ماده ۲ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر: حق حیات هر شخص باید به وسیله قانون حمایت شود. هیچ کس نباید عمداً از حق حیات خویش محروم شود، مگر در اجرای حکم دادگاه، در پی محکومیت وی به ارتکاب جنایتی که برای آن به موجب قانون مجازات مزبور مقرر شده است.

بند (۱) ماده ۴ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر: هر شخص حق دارد که حیات و زندگی وی محترم شناخته شود. این حق را قانون و از زمان حمل (جنین) حمایت خواهد کرد. هیچ کس نباید به نحو خودسرانه از زندگی محروم شود.

در این بخش از مقاله و در ارتباط با موارد فوق الذکر، تصمیم داریم به ذکر سه مورد از شکایات ارجاعی به کمیسیون پردازیم:

۱. Kazeem Aminu v. Nigeria^{۲۶}

شکایت شماره ۲۰۵/۹۷ بیان می‌دارد که یک شهروند نیجریه‌ای^{۲۷} به دلیل تمایلات سیاسی‌اش، چندین مرتبه به طور خودسرانه، بین سال‌های ۱۹۹۵ تا تاریخ تنظیم شکایت در سال ۱۹۹۷، توسط نیروهای امنیتی نیجریه دستگیر و بازداشت گردیده است. مخالفت وی در مورد لغو برگزاری انتخابات در سال ۱۹۹۴ توسط حکومت نظامی، علت اصلی دستگیری و بازداشت وی بوده است. وی برای بهره‌مندی از یک دادرسی عادلانه به محاکم داخلی متوسل گردید، اما به موجب قوانین داخلی نیجریه، محاکم عمومی از بررسی و دخالت در چنین پرونده‌هایی منع شده بودند (این منع کماکان ادامه دارد). در مدت بازداشت وی مورد شکنجه قرار گرفت و از دریافت هرگونه مراقبتهای پزشکی محروم بود. این فرد پس از فرار از زندان ناپدید شد و این موضوع در هیچیک از محاکم قانونی نیجریه مورد رسیدگی قرار نگرفت.

در این ماجرا، شاکی مدعی نقض مواد (۲)۳، ۴، ۵، ۶ و (۱) ۱۰ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم^{۲۸} شد که متأسفانه به درخواستهای مکرر کمیسیون برای اعلام نظر پیرامون شکایت، از طرف دولت نیجریه پاسخی داده نشد.

26. African Commission on Human and Peoples' Rights, Comm. No. 205/97 (2000).

<http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/205-97.html>, 2006/08/15.

27. Ayodele Ameen.

۲۸. بند (۲) ماده ۳ منشور: هر فرد باید از حمایت یکسان قانونی بهره‌مند گردد.

ماده ۶ منشور: هر فرد دارای حق آزادی و امنیت شخصی است. هیچکس از آزادی‌اش محروم نمی‌گردد مگر به دلایل و شرایط مقرر در قانون، بویژه هیچکس نباید به طور خودسرانه دستگیر و با بازداشت گردد.

کمیسیون در آرای قبلی^{۲۹} خود اصلی را بیان می‌دارد مبنی بر اینکه زمانی که تخلفات حقوق بشر را بتوان بطور قطع، بویژه پس از تذکرات مکرر و یا درخواستهای مکرر برای دریافت اطلاعات در مورد پرونده، به دولت طرف دعوی نسبت داد کمیسیون باید بر اساس حقایق موجود در شکایت و مسلم فرض کردن آنها اتخاذ تصمیم نماید. کمیسیون نیز پس از اینکه شکایت را بر اساس شرایط مندرج در ماده ۵۶ منشور قابل پذیرش اعلام نمود، وارد رسیدگی در ماهیت دعوی شد و اتخاذ تصمیم کرد و با در نظر گرفتن دلایل موجود در پرونده، جمهوری فدرال نیجریه را ناقض مواد (۲)۳، ۴، ۵، ۶ و (۱)۱۰ منشور اعلام کرد و از دولت نیجریه درخواست کرد که نسبت به تعهداتش بر طبق منشور اقدامات مقتضی انجام دهد.^{۳۰}

۲. ۳۱ Forum of Conscience v. Sierra Leone

شکایت دوم، شکایتی است به شماره ۲۲۳/۹۸ که از سوی یک سازمان غیر دولتی حقوق بشر در سیرالئون به کمیسیون ارجاع گردید. طی این شکایت، شاکی اظهار داشته بود که در سال ۱۹۹۸ بیست و چهار سرباز به دلیل مشارکت در کودتا بر علیه رییس دولت، در یک دادگاه نظامی محاکمه و به مرگ محکوم گردیدند.

بررسی شکایت فوق ما را به این نتیجه می‌رساند که اعدام این سربازان در ملاء عام و پس از ممانعت از حق تجدید نظرخواهی نسبت به محکومیتشان در یک دادگاه عالی، مبین

بند (۱) ماده ۱۰ منشور: هر کس حق آزادی تشکل دارد مشروط بر آن که موافق قانون باشد.

۲۹. شکایات شماره ۵۱/۹۱، ۶۰/۹۱، ۶۴/۹۱، ۸۷/۹۳ و ۱۰۱/۹۳.

۳۰. Algeria، ۱۱ امی ۲۰۰۰.

31. African Commission on Human and Peoples' Rights, Comm. No. 223/98 (2000), See <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/223-98.html>, 2006/9/9.

محروم کردن خودسرانه آنان از حق حیات و بر خلاف ماده ۴ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم می‌باشد. همچنین شکایت بیانگر این واقعیت است که حتی بر اساس قوانین داخلی سیرالئون، محاکمه این سربازان توسط دادگاه نظامی، بر وفق مقررات و اصول دادرسی عادلانه صورت نگرفته است که این امر بر خلاف تعهدات دولت سیرالئون بر اساس منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم می‌باشد. بنابراین شاکی، مدعی نقض مواد ۱، ۴ و (۱)(الف) و (د) ۷ و منشور آفریقایی^{۳۲} گردیده است.

کمیسیون پس از رسیدگی شکلی و ماهوی شکایت بیان داشت، در بسیاری از کشورهای آفریقایی محاکم نظامی همگام با محاکم عمومی تاسیس گردیده‌اند. هدف از تاسیس این محاکم صرفاً رسیدگی به جرایم با ماهیت نظامی است که توسط نظامیان ارتکاب یافته‌اند ضمن آنکه این محاکم ملزم به رعایت استانداردهای دادرسی عادلانه در رسیدگی‌های خود می‌باشند. این در حالی است که محروم کردن این سربازان از حق تجدید نظرخواهی نسبت به حکم اعدام، نقض آشکار حق دادرسی عادلانه است. پس بنابر دلایل موجود در پرونده، کمیسیون^{۳۳} نقض مواد ماده ۴ و بند (۱) (الف) ماده ۷ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم توسط دولت سیرالئون را محرز می‌داند.

۳۲. ماده ۱ منشور:

دولتهای عضو منشور موظفند حقوق، تکالیف و آزادیهای منعکس در منشور را مورد شناسایی قرار داده و برای موثر واقع شدن آنها متعهد به تصویب قوانین و یا سایر اقدامات مقتضی گردند.

بند (۱) (الف) ماده ۷ منشور:

هر فرد حق مراجعه به نهادهای صالح داخلی در مورد اعمال ناقض حقوق بنیادینش را که در کنوانسیونها و حقوق و مقررات و عرفهای لازم الاجرا مورد شناسایی و تضمین قرار گرفته اند، دارد.

بند ۱ (د) ماده ۷ منشور:

هر کس باید ... حق محاکمه شدن در مدت زمانی معقول در دادگاه و یا محکمه‌ای بیطرف را داشته باشد.

۳۳. بیست و هشتمین اجلاس عادی کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم ۶ نوامبر ۲۰۰۰، Cotonou, Benin.

Achutan (on behalf of Banda) and Amnesty International (on behalf of Orton and Vera Chirwa) v. ^۳
 Malawi. ^{۳۴}

شکایت شماره ۶۴/۹۲ در رابطه با یکی از سیاستمداران برجسته ^{۳۵} در مالاوی است که در زمان تقدیم شکایت، بدون هیچ اتهام و یا محاکمه‌ای بیش از ۱۲ سال در زندان بوده است. همزمان با مطرح شدن این شکایت، سازمان عفو بین‌الملل ^{۳۶} نیز با تقدیم شکایتی نسبت به وضعیت یکی دیگر از فعالان سیاسی این کشور و همسرش ^{۳۷} که در حبس بوده‌اند، ابراز نگرانی نمود و اعلام داشت که هر دوی این افراد در یک دادگاه غیر صالح و بدون داشتن وکیل به جرم خیانت به کشور به مرگ محکوم شده‌اند، که پس از اعتراضات بین‌المللی این حکم به حبس ابد تقلیل یافته است. سازمان عفو بین‌المللی همچنین اعلام داشت، آنان اغلب اوقات در سلول انفرادی با حداقل غذا و بدون وجود مراقبتهای پزشکی مناسب بسر برده‌اند و برای مدت طولانی با دستبند در سلولشان نگهداری شده‌اند و سالها از ملاقات یکدیگر ممنوع بوده‌اند. در عین حال این شکایت بیانگر دستگیری و بازداشت غیر قانونی و گسترده افراد، وضعیت بسیار نامساعد زندانها، مانند ازدحام بیش از حد زندانیان، شکنجه و قتل آنان در زندان‌های کشور مالاوی بود.

کمیسیون نیز با توجه به دلایل مذکور در پرونده، نقض مواد ۴، ۵، ۶ و بند (۱) (الف)، (ج) و (د) ماده ۷ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم را اعلام داشت.

34. African Commission on Human and Peoples' Rights, Comm. Nos. 64/92, 68/92, and 78/92 (1995), See <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/64-92b.html>, 2006/9/9.

35. Aleke Banda.

36. Amnesty International .

37. Vera and Chirwa Orton.

- تحلیل آرای کمیسیون در رابطه با حق حیات

پیش‌تر، سه نمونه از آراء کمیسیون در جهت حمایت از حق حیات ذکر گردید. باید گفت تعداد قابل توجهی از شکایات ارجاعی و آراء صادرشده در طول مدت فعالیت کمیسیون به این حق اختصاص یافته‌اند که خود دلیلی بر اهمیت و حساسیت این مساله می‌باشد.

کمیسیون در رسیدگی به هر شکایت، طبق مقررات منشور و اصول دادرسی خود عمل می‌نماید. بنابراین کمیسیون در آغاز به رسیدگی شکلی شکایات می‌پردازد و پس از بررسی‌های لازم در صورتی که شکایت شرایط قانونی مورد لزوم را داشته باشد وارد رسیدگی ماهوی می‌گردد.^{۳۸} البته نکته حائز اهمیتی که در این آراء نیز قابل مشاهده بود، این است که کمیسیون رویه‌ای غیر منعطف و خشک در قبال پذیرش شکایات در پیش نگرفته است، بلکه با ارائه تفسیر موسعی از شرایط مذکور در ماده ۵۶ منشور، راه را برای پذیرش تعداد بیشتری از شکایات باز نموده است که خود این رویه در حمایت هر چه بیشتر از حقوق مندرج در منشور بسیار مؤثر است ضمن آنکه این رویه راه را بر دول متخلف که با وارد کردن ایراد عدم رعایت شرایط شکلی، سعی در رد شدن شکایت می‌نمایند، مسدود می‌کند. همچنان که این مساله در شکایات شماره ۲۰۵/۹۷ (پرونده اول) و ۲۲۳/۹۸ (پرونده دوم) نیز مورد توجه قرار گرفته است ضمن آنکه این امر کاملاً منطبق است با وظیفه اصلی کمیسیون که تضمین و حمایت از حق حیات می‌باشد.

اگرچه از بند (۱) ماده ۵۸ منشور^{۳۹} چنین برداشت می‌شود که کمیسیون تنها زمانی به بررسی یک شکایت می‌پردازد که آن شکایت نمایانگر مجموعه‌ای از نقض جدی و

۳۸. بند (۱) قاعده ۱۲۰ اصول دادرسی کمیسیون .

۳۹. بند (۱) ماده ۵۸ منشور:

اگر در مشاوره‌های کمیسیون مشخص شود که یک یا چندین مکاتبه به وضوح مربوط به مسائل خاصی است که وجود یک سری از نقض‌های وسیع یا جدی حقوق بشر و خلق‌ها را آشکار می‌سازد، کمیسیون باید توجه مجمع سران کشورها و دولت‌ها را به چنین موارد خاص جلب نماید.

آشکار حقوق بشر و مردم باشد و مجمع سران دولتها و حکومت‌های عضو سازمان وحدت آفریقا نیز از کمیسیون تقاضای بررسی و مطالعه موضوع را کرده باشند، با این وجود رویه کمیسیون بدین ترتیب است که هر شکایتی را هر چند حاوی تنها یک مورد تخطی از حقوق مندرج در منشور باشد مورد رسیدگی قرار دهد. همچنان که رای شماره ۲۰۵/۹۷ (پرونده اول) کمیسیون نیز به این مساله اشاره دارد، این رویه مبتنی بر این اصل منطقی است که یک مورد تجاوز و تخطی از حقوق نیز، کرامت انسانی فرد قربانی را نقض می‌نماید و این مساله توهین آشکار به هنجارهای حقوق بشر بین‌المللی است.

در شکایت شماره ۲۰۵/۹۷ (پرونده اول) درمی‌یابیم، کمیسیون در تلاش است که تفسیر موسعی از حق حیات ارائه نماید تا بدین ترتیب گستره حمایتی از این حق را وسیع‌تر نموده و از طرف دیگر گستره تخلف و نقض این حق را نیز هرچه محدودتر نماید. بنابراین کمیسیون در رای مذکور اشاره می‌کند که اگرچه قربانی پرونده هنوز در قید حیات است و برای حفظ جان‌ش مخفی شده ولی این امر مشمول نقض ماده ۴ منشور می‌گردد، چرا که این تفسیر مضیقی از حق حیات است اگر این حق را تنها در زمان مرگ فرد، نقض شده تلقی نماییم. کمیسیون در جایی دیگر بیان نموده است که احترام به حق حیات فرد و یا شان انسانی وی که در ماده ۴ منشور تضمین شده است، در حالت ترس و یا تهدید دائمی، همانطور که قربانی این پرونده تجربه کرده است، نیز لازم می‌باشد. به نظر می‌رسد داشتن چنین دیدگاهی علاوه بر حمایت و تضمین حق حیات، تأکیدی بر ترویج احترام به این حق و احترام به شان و منزلت ذاتی انسان است.

از طرف دیگر رعایت و انجام دادرسی عادلانه مذکور در ماده ۷ منشور، در تمامی این آراء مورد توجه قرار گرفته است. چرا که در واقع نقض دادرسی عادلانه است که در نهایت منجر به نقض حق حیات می‌شود. بنابراین کمیسیون نیز با برجسته نمودن این موضوع سعی در ترویج این تفسیر از حق در میان دول عضو منشور نموده است؛ زیرا همانطور که در شکایات مذکور مشاهده شد در صورتی که قربانیان طبق مقررات دادرسی عادلانه محاکمه

می‌گردیدند و حق اعتراض نسبت به آراء خود را در یک محکمه عالی و با حضور وکیل داشتند، شاید هرگز بدین ترتیب از حق حیات خود محروم نمی‌شدند.

البته لازم به ذکر است که در شکایاتی که فرد قربانی، یا بازماندگان و یا خانواده وی از یک دولت خاطی شکایت می‌نمایند در حالی که با محدودیت توان و امکانات لازم برای احقاق حقوق خود مواجه هستند، کمیسیون در انجام تحقیقات ضروری برای آشکار شدن حقایق تلاشی نمی‌کند، امری که در سایر سازوکارهای منطقه‌ای و جهانی حمایت از حقوق بشر قابل مشاهده است. البته دلیل این امر بودجه بسیار محدود کمیسیون است که در عملکرد موثر این نهاد در انجام وظایفش تاثیر بسزایی گذاشته است و مهمترین دلیل کمبود بودجه کمیسیون نیز مشکلات شدید اقتصادی کشورهای آفریقایی عضو منشور آفریقایی است. این کشورها توان اقتصادی بالایی ندارند و بیشتر، کشورهای فقیری محسوب می‌گردند که درگیر رفع نیازهای اولیه خود می‌باشند. بنابراین اتحادیه آفریقا که وظیفه تامین بودجه این دو نهاد را بر عهده دارد نمی‌تواند نقش موثری در تقویت بودجه و امکانات آنها ایفا نماید. حسن تامین بودجه کافی در این است که کمیسیون می‌تواند با صدور اقدامات تامینی مناسب که مستلزم صرف هزینه زیاد و وجود امکانات وسیع در سطح ملی و بین‌المللی است با اقدامات سریع خود امکان هرگونه سوء استفاده و رفع آثار جرم از سوی دولت متهم به نقض حقوق بشر را منتفی سازد. از طرف دیگر این موضوع در احقاق حقوق قربانی در مواردی که برای دولت متهم به نقض حقوق بشر، امکان پرداخت غرامت وجود ندارد نیز تاثیر بسزایی خواهد داشت، بویژه در مواردی که قربانیان پرونده و خانواده آنان توان اقتصادی بالایی ندارند و اگر از نظر مالی حمایت نگردند اقدامات کمیسیون تا حدودی بی‌نتیجه خواهد ماند.

به نظر می‌رسد، کمیسیون می‌تواند با انجام تحقیقات محلی، فرستادن هیاتهای نمایندگی و غیره هر چه سریعتر به حقایق موجود در پرونده‌ها دست یابد و بدین ترتیب در

جهت حمایت بیشتر از قربانیان اقدام نماید. این امر موافق ماده ۴۶ منشور است که اتخاذ هر روش مقتضی تحقیق برای کشف حقایق موجود در پرونده را از طرف کمیسیون مجاز می داند.^{۴۰} اما به دلیل کمبود اعتبار، کمیسیون مجبور است از طریق همکاری نزدیک با سازمانهای غیر دولتی محلی از وضعیت موجود در کشورهای آفریقایی مطلع گردد. سازمانهای غیر دولتی^{۴۱} به عنوان چشم و گوش کمیسیون، اعمال دولتها را زیر نظر گرفته و هرگونه نقض حقوق بشر را به کمیسیون گزارش می دهند. از طرف دیگر سازمانهای غیر دولتی به عنوان بازوی اجرایی کمیسیون در زمینه ترویج حقوق بشر نیز عمل می نمایند.

نکته دیگری که در پرونده های مذکور قابل انتقاد می باشد این است که میان زمان وقوع تخلف تا ارجاع شکایت به کمیسیون و پس از آن صدور تصمیم نهایی زمانهای زیادی تلف شده است که این مساله بویژه با در نظر گرفتن حق حیات بسیار نگران کننده است؛ زیرا همانطور که خود کمیسیون نیز اذعان داشته رعایت این حق در مورد افراد زنده نیز بسیار لازم و واجب است و تاخیر در رسیدگی به پرونده هایی که قربانیان آن در معرض نقض خودسرانه حیاتشان قرار دارند بسیار خطرناک است، همانطور که در شکایت شماره ۲۰۵/۹۷ (پرونده اول) قابل مشاهده است. البته همانطور که گفته شد توان مالی تاثیر فراوانی در عملکرد کمیسیون دارد. در واقع افزایش بودجه کمیسیون این امکان را فراهم می آورد

⁴⁰. See Benedek, Wolfgang, "The African Charter and Commission on Human and Peoples' Rights: How to Make It More Effective", 1 Netherlands Quarterly of Human Rights 25 (1993).

⁴¹. Amnesty International;

World Organization Against Torture;

Egyptian Organization for Human Rights;

Center for Free Speech;

Constitutional Rights Project and Civil Liberties Organization.

که کمیسیون به صورت تمام وقت فعالیت نماید و مشکلی در استخدام، پرداخت حقوق و مزایای کارکنان و نیز برگزاری نشستها و اجلاس‌های ضروری و سفرهای کاری، بویژه برای ترویج حقوق بشر در آفریقا، نداشته باشد. تمام وقت شدن فعالیت کمیسیون در کوتاه تر شدن مدت رسیدگی و بهبود کیفیت رسیدگی به شکایات سهم بسزایی خواهد داشت، زیرا در حال حاضر با توجه به اینکه کمیسیون تنها در طول اجلاس‌های دوره‌ای خود به شکایات رسیدگی می‌نماید، رسیدگی به هر پرونده سال‌ها زمان می‌برد که این اطاله دادرسی خسارات دیگری نیز برای قربانی پرونده در پی خواهد داشت. این در حالی است که حتی رسیدگی به تمام موضوعاتی که در دستور کار اجلاسهای کمیسیون قرار می‌گیرد به دلیل کمبود اعتبار و کوتاه شدن مدت اجلاسها عملی نمی‌گردد.^{۴۲}

به نظر می‌رسد در چنین شرایطی اتخاذ تدابیر تامینی مقتضی، می‌تواند در حمایت از حقوق این افراد مؤثر باشد.^{۴۳} شاید بتوان با توجه به شرایط موجود در آفریقا در جهت تصویب پروتکلی برای الغای مجازات اعدام تلاش نمود، تا بدین وسیله بتوان از وقوع اعدامهای گسترده و خودسرانه مذکور که در شکایت شماره ۶۴/۹۲ (پرونده سوم) به خوبی قابل مشاهده است، جلوگیری کرد.

در شکایت شماره ۶۴/۹۲، کمیسیون این موضوع را مورد توجه قرار می‌دهد که چون در کشور مالاوی پس از ارجاع شکایت، تغییرات سیاسی مهمی اتفاق افتاده، به عنوان نمونه، انتخابات برگزار شده و دولتی جدید بر سر کار آمده است، کمیسیون نیز امیدوار است که اقدامات تازه‌ای در جهت رعایت حقوق بشر شهروندان این کشور انجام گیرد.

42. The Danish Center for Human Rights: www.humanrights.dk/upload, "Evaluation the African Commission on Human and People's Rights", 1998.

۴۳. قاعده ۱۱۱ اصول آیین دادرسی کمیسیون، به موجب این اصل کمیسیون می‌تواند در موارد ضروری و پیش از صدور تصمیم نهایی، از دولت طرف دعوی بخواهد که جهت جلوگیری از ورود آسیب‌های غیرقابل جبران به قربانی یک شکایت، تدابیر موقتی و مناسبی را اتخاذ نماید.

معدلک با توجه به اصول حقوق بین‌الملل، دولت جدید باید مسوولیت تعهدات دولت پیشین، همچون مسوولیت ناشی از سوء تدبیر آن را بر عهده بگیرد. بنابراین تغییر دولت ملاوی باعث منقضی شدن شکایات مطروح نمی‌گردد، هرچند دولت جدید این کشور مرتکب نقض حقوق بشر نگردیده، اما در مقابل چنین تخلفاتی مسوول می‌باشد.

بند دوم: منع شکنجه و سوء رفتار

امروزه ممنوعیت شکنجه در حقوق بین‌الملل، نه تنها مطابق هنجارهای عادی، مثل معاهدات و عرف بین‌المللی تثبیت یافته است، بلکه به دلیل اهمیت و شانی که در حراست و حمایت از حیثیت انسانی دارد و نقض آن موجب برهم خوردن نظم بین‌المللی می‌شود، به مرتبه "قاعده آمره حقوق بین‌الملل" ارتقاء یافته و به رسمیت شناخته شده است،^{۴۴} ضمن آنکه در اسناد بین‌المللی متعددی مطرح گردیده^{۴۵} و تلاشهای بسیاری نیز برای تعریف شکنجه بعمل آمده است.^{۴۶}

۴۴. نیک نفس، مهدی، "مفهوم شکنجه: استاندارد واحد یا متفاوت"، مجله حقوقی شماره ۳۳، ۱۳۸۴، ص ۱۹۱.

۴۵. در این باره می‌توان به ماده ۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر، مواد ۷ و (۱) ۱۰ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و ماده (۲) ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر اشاره نمود.

۴۶. کنوانسیون ضد شکنجه و رفتار یا مجازات خشن، غیر انسانی یا تحقیرکننده، مصوب سال ۱۹۸۴ مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تعریف شکنجه بیان می‌دارد: هر عمل عمدی که بر اثر آن درد یا رنج شدید جسمی یا روحی بر فردی به منظور کسب اطلاعات یا گرفتن اقرار از او و یا شخص سوم اعمال می‌شود، شکنجه نام دارد. مجازات فردی به دلیل عملی که او یا شخص سوم انجام داده است و یا احتمال می‌رود که انجام دهد، همراه با تهدید و اجبار و بر مبنای تبعیض از هر نوع و وارد کردن این درد و رنج به تحریک و ترغیب و یا با رضایت و عدم مخالفت مامور دولتی و یا هر صاحب مقام دیگر، شکنجه تلقی می‌شود. درد و رنجی که به طور ذاتی یا به طور تبعی لازمه مجازات قانونی است، شامل این کنوانسیون نمی‌شود.

ماده ۵ منشور مقرر می‌دارد: هر فرد، از حق احترام به شان ذاتی انسانی و نیز حق شناسایی وضعیت قانونی‌اش برخوردار می‌باشد. تمامی اشکال استعمار و تحقیر انسان بویژه بردگی، خرید و فروش برده، شکنجه، مجازات‌ها و رفتارهای ظالمانه و غیر انسانی و موهن باید ممنوع گردند.

همانطور که ملاحظه می‌گردد، نویسندگان منشور با توجه به پیشینه استعماری حاکم بر قاره آفریقا توجه ویژه‌ای به مساله منع شکنجه و منع بردگی داشته‌اند و درست در همین راستا منشور آفریقایی حقوق بشر مقرراتی جامع تر نسبت به دو همتای منطقه‌ای خود^{۴۷} برای الغای تمامی اشکال شکنجه در پیش گرفته است. حال باید دید دول آفریقایی و نیز کمیسیون آفریقایی حقوق بشر تا چه حد در حمایت و تضمین این حق موفق بوده‌اند.

۱- ۴۸ Huri-Laws v. Nigeria

شکایتی با شماره ۲۲۵/۹۸ از طرف یک سازمان غیردولتی ثبت شده در نیجریه به کمیسیون ارجاع گردید. شکایت‌نامه بیان می‌داشت که این سازمان از زمان تشکیل خود در

شورگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۴۷. ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در این ارتباط بیان می‌دارد:

هیچ کس نباید تحت شکنجه و رفتار یا مجازاتهای غیر انسانی یا ترضیلی قرار گیرد.

همچنین بند (۲) ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر مقرر می‌دارد:

هیچ کس شکنجه و مجازات همراه با رفتار ظالمانه، غیر انسانی یا ترضیلی نخواهد شد. با کلیه اشخاص محروم از آزادی باید با احترام به حیثیت ذاتی فرد انسانی رفتار شود. بدین ترتیب منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم نیز با درج مقرراتی در ماده ۵ منشور در جهت الغای شکنجه و سایر رفتارها و مجازاتهای غیر انسانی و موهن تلاش نموده است.

48. African Commission on Human and Peoples' Rights, Comm. No. 225/98 (2000), See <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/225-98.html>, 2006/10/12

سال ۱۹۸۷ از سوی دولت نیجریه متحمل انواع آزارها و مزاحمتها گردیده است و این مزاحمتها معمولاً به شکل دستگیری و بازداشت اعضا و کارمندان اصلی این سازمان و از طریق حمله ناگهانی و بدون مجوز ماموران سرویس امنیت ملی به دفتر این سازمان صورت گرفته است. سازمان مذکور طی شکایتنامه‌ای مدعی شد که یکی از وکلای این سازمان هنگام بازگشت به کشور در سال ۱۹۹۷ در مرز نیجریه و بنین به موجب دستور رئیس ستاد ملی مبارزه با مواد مخدر دستگیر شد. وی ابتدا در مقر فرماندهی سرویس امنیت دولتی به مدت چند هفته بازداشت گردید و سپس به زندان شهر منتقل شد و تا آوریل ۱۹۹۸ در آنجا در حبس بود. شاکی همچنین ادعا کرد که قربانی در یک سلول کثیف و در شرایط غیر انسانی و تحقیر آمیز بازداشت بوده و از مراقبتهای پزشکی، دسترسی به خانواده و یا وکیلش محروم بوده است. همچنین وی حق استفاده از مجلات، روزنامه و کتاب را نداشته است. بعلاوه وی مورد شکنجه و بازجوییهای شدید قرار گرفته و در طول مدت بازداشتش از هیچ یک از اتهامات وارده علیه خود مطلع نبوده است ضمن آنکه هیچ محاکمه‌ای در مورد وی نیز برگزار نشده است. بنابراین شاکی مدعی نقض مواد ۵، ۶، ۷، ۹، ۱۰ (۱) و ۱۲(۲) و ۱۴ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم^{۴۹} شده است.

۴۹. ماده ۶ منشور:

هر کس حق آزادی و امنیت شخصی دارد ... و هیچ کس نباید از آزادی‌اش محروم گردد، مگر به دلایل و شرایط مقرر در قانون. بویژه هیچ کس نباید مورد بازداشت و یا دستگیری خودسرانه قرار گیرد. بند (۱) (الف) ماده ۷ منشور:

هر فرد حق مراجعه به نهادهای صالح داخلی در مورد اعمال ناقض حقوق بنیادینش را که در کنوانسیونها و حقوق و مقررات و عرفهای لازم‌الاجرا مورد شناسایی و تضمین قرار گرفته‌اند، دارد.

بند (۱) (د) ماده ۷ منشور:

هر کس باید... حق محاکمه شدن در مدت زمانی معقول در دادگاه و یا محکمه‌ای بیطرف را داشته باشد.

متأسفانه دولت جمهوری فدرال نیجریه همچون گذشته^{۵۰} به هیچ یک از درخواست‌های کمیسیون، مبنی بر دریافت اطلاعات و ملاحظات تکمیلی و نیز ارائه استدلال پیرامون ماهیت دعوی، پاسخی نداد.

بنابراین کمیسیون آفریقایی حقوق بشر با بررسی دلایل موجود در پرونده دولت فدرال نیجریه را ناقض مواد ۵، ۶، (۱) الف) و (د) ۷، ۹، (۱) ۱۰، (۱) و (۲) ۱۲ و ۱۴ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم اعلام داشت.^{۵۱}

ماده ۹ منشور:

۱. هرکس حق دریافت اطلاعات دارد.

۲. هرکس حق بیان و انتشار آزادانه عقایدش را در چارچوب قانون دارد.

ماده ۱۰ منشور:

۱. هرکس حق آزادی تشکل را در چارچوب قانون دارد.

همان، بند (۱) و ماده ۱۲: ۱. هرکس حق آزادی تردد و سکونت در محدوده مرزهای یک کشور را در چارچوب قانون دارد. ۲. هرکس حق ترک کردن و بازگشت به هر کشور منجمله کشور متبوع خود را دارد. این حق تنها به موجب شرایط مقرر در قانون به منظور حفاظت از امنیت ملی، حقوق، نظم عمومی و بهداشت و اخلاق عمومی، محدود می‌گردد.

بند (۱) و (۲) ماده ۱۲ منشور: ۱. هرکس حق آزادی تردد و سکونت در محدوده مرزهای یک کشور را در چارچوب قانون دارد. ۲. هرکس حق ترک کردن و بازگشت به هر کشور منجمله کشور متبوع خود را دارد. این حق تنها به موجب شرایط مقرر در قانون به منظور حفاظت از امنیت ملی، حقوق، نظم عمومی و بهداشت و اخلاق عمومی، محدود می‌گردد.

ماده ۱۴ منشور:

حق مالکیت (حق بر اموال) باید تضمین گردید. این حق تنها ممکن است در جهت تامین نیاز عمومی و یا منافع کلی اجتماع و مطابق با مقررات قانونی مقتضی، محدود گردد.

۵۰. شکایات شماره ۲۰۵/۹۷ (پرونده اول در باب حق حیات).

۵۱. بیست و هشتمین اجلاس عادی کمیسیون، ۲۳ اکتبر الی ۶ نوامبر ۲۰۰۰، Cotonou, Benin.

Curtis Francis Doebbler v. Sudan ۵۲ - ۲

در دعوی فوق شاکی اظهار داشت، در تاریخ ۱۳ ژوئن ۱۹۹۹ تعدادی از دانشجویان دانشگاهی در سودان به گردش دسته جمعی می روند. اگرچه در قوانین داخلی این کشور صدور مجوز برای رفتن به چنین گردش‌هایی ضروری اعلام نگردیده است، با این حال دانشجویان از مقامات محلی مجوز دریافت می نمایند. پس از گذشت چند ساعت از شروع گردش، ماموران امنیتی و پلیس با دانشجویان برخورد نموده، تعدادی از آنان را مورد ضرب و جرح قرار می دهند و ضمن دستگیری برخی مدعی می شوند که دانشجویان نظم عمومی را مختل نموده‌اند، زیرا لباس مناسب بر تن نداشته و رفتارهای غیراخلاقی داشته‌اند که این امر برخلاف قانون مجازات مصوب سال ۱۹۹۱ می باشد. ۵۳

در ۱۴ جولای ۱۹۹۹ هشت دانشجوی دستگیر شده به پرداخت جریمه و شلاق محکوم گردیدند و این مجازاتها در ملاء عام توسط ناظر دادگاه به اجرا گذاشته شد. البته باید گفت که چنین مجازاتهایی در سودان به شکلی گسترده اعمال می گردند. ۵۴ همچنین شاکی بیان داشت از آنجا که برای جرایمی جزئی (خلاف) مانند اعمالی که این دانشجویان انجام داده‌اند معمولاً چنین مجازاتهایی اعمال نمی گردد، مجازات‌های اعمال شده بسیار نامتناسب بوده‌اند و از مصادیق بارز شکنجه و مجازات غیر انسانی و تحقیر آمیز می باشند.

همچنین شاکی در مورد موضوع رجوع مقدماتی به مراجع داخلی اظهار داشت که مجازاتهای تعیین شده فوراً به مورد اجرا گذاشته شدند لذا امکان، فرصت و موضوعیت

52. African Commission on Human and Peoples' Rights, Comm. No. 236/2000 (2003), See <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/236-2000.html>.

۵۳. این رفتارها از سوی دولت سودان پوشیدن لباسهای نامناسب، رقصیدن دختران و پسران با یکدیگر و در کل همشینی دختران و پسران اعلام گردیده است.

۵۴. این مساله در شکایات شماره ۴۸/۹۰، ۵۰/۹۱، ۵۲/۹۱ و ۸۹/۹۳ مطروحه در کمیسیون علیه سودان قابل مشاهده است.

رجوع مقدماتی به مراجع داخلی از دست رفت. ۵۵ لذا بنا به دلایل فوق شاکی مدعی نقض ماده ۵ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم گردید.

کمیسیون نیز با توجه به دلایل موجود در پرونده و پس از بررسی‌های دقیق، دولت جمهوری سودان را ناقض ماده ۵ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم اعلام کرد و از دولت سودان درخواست نمود که:

۱. فوراً قانون مجازات مصوب ۱۹۹۱ را بر اساس تعهداتش به منشور و سایر اسناد بین‌المللی حقوق بشر اصلاح نماید.
۲. مجازات شلاق را لغو کند.
۳. اقدامات مقتضی جهت تضمین جبران خسارت قربانیان اتخاذ نماید. ۵۶

۳- ۵۷. Rights International v. Nigeria.

در مورد فوق شاکی که یک سازمان غیردولتی و مستقر در امریکا بود، مدعی دستگیری و شکنجه یک دانشجوی نیجریه ای ۵۸ ساکن آمریکا در سال ۱۹۹۶ در یک اردوگاه اسرای نظامی واقع در نیجریه بود. شکایت بیان می‌داشت که قربانی در حضور اعضای خانواده خود، توسط سربازان مسلح ناشناس دستگیر و به اردوگاه مذکور منتقل شده است. در این اردوگاه وی به‌مراه ۴۵ زندانی دیگر در یک سلول نگهداری شده، و

۵۵. بند (۵) ماده ۵۶ منشور:

کمیسیون باید شکایت‌هایی را که در ارتباط با نقض حقوق بشر و مردم ... دریافت می‌نماید مورد رسیدگی قرار دهد، اگر آنها ... پس از گذراندن کلیه مراحل جبران خسارت داخلی به کمیسیون ارسال گردند و یا اینکه آشکار گردد چنین راه‌هایی به شکلی غیر موجه به تاخیر افتاده‌اند.

۵۶. سی و سومین اجلاس عادی کمیسیون ۱۵ الی ۲۹ می ۲۰۰۳، Niamey, Niger.

57. African Commission on Human and Peoples' Rights, Comm. No. 215/98 (1999),
See <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/215-98.html>.

58. Chrls baridorn Wiwa.

مورد ضرب و شتم شدید قرار گرفته است، و پس از آن به سازمان اطلاعات کشور تحویل داده شده است.

در ضمیمه این شکایت مدارک پزشکی دال بر شکنجه جسمی قربانی نیز وجود داشت. ضمن آنکه در شکایت‌نامه ادعا شده بود، وی در این مدت بدون دسترسی به وکیل یا بستگانش و بدون هیچ اطلاعی از اتهامات وارده علیه خود در بازداشت به سر برده و در نهایت در یک جلسه غیر قانونی و بدون حضور وکیل محکوم گردیده است. متهم پس از گذاردن وثیقه و رهایی از زندان از نیجریه فرار کرده و پناهندگی امریکا را دریافت کرده است. بنابراین شاکی مدعی نقض مواد ۵، ۶، (۱)، (ج) ۷ و (۱) و (۲) منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم شده است.

علیرغم دعوت از دولت نیجریه برای پاسخگویی به ادعاهای موجود در شکایت، کمیسیون از طرف این دولت پاسخی دریافت نکرد^{۵۹} و بنابراین بر اساس اظهارات شاکی اتخاذ تصمیم نمود و دولت نیجریه را ناقض مواد ۵، ۶، ۷ (۱)، (ج) و ۱۲ (۱) و (۲) منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم اعلام نمود.^{۶۰}

- تحلیل آراء کمیسیون در رابطه با منع شکنجه

کمیسیون آفریقایی حقوق بشر، به عنوان اصلی‌ترین رکن اجرایی منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم، در راستای ایفای وظایف خود به حمایت و تضمین و ترویج ماده ۵ منشور در ارتباط با ممنوعیت شکنجه و مجازات‌ها و رفتارهای غیر انسانی، ظالمانه و موهن پرداخته که این امر در رسیدگی‌های کمیسیون به شکایات ارجاعی به آن در این رابطه، قابل مشاهده است.

۵۹. همچون شکایات شماره ۲۰۵/۹۷ (پرونده اول در باب حق حیات) و ۲۲۵/۹۷ (پرونده اول در باب منع شکنجه).

۶۰. Kigali, Rwanda, ۱۵ نوامبر ۱۹۹۹.

باید گفت که شکایات مربوط به ممنوعیت شکنجه، مندرج در ماده ۵ منشور نسبت به سایر شکایات ارجاعی به کمیسیون از تعداد قابل توجهی برخوردار است که البته بسیاری از این شکایات به دلیل عدم رعایت شروط شکلی در کمیسیون رد می شوند و فقط تعداد معدودی مورد رسیدگی ماهوی قرار می گیرند.

در سه شکایتی که شرح آنها گذشت نقاط قوت و ضعف کمیسیون در ارتباط با وظایف حمایتی اش مشخص شد که در این قسمت سعی می کنیم به توضیح آنها پردازیم. برجسته ترین ویژگی این آراء را شاید بتوان در تلاش زیاد کمیسیون برای تفسیر هر چه موسع تر واژه شکنجه عنوان کرد. به گونه ای که در همین راستا کمیسیون تلاش نموده تا در شکایات شماره ۲۲۵/۹۸ (پرونده اول) و ۲۳۶/۲۰۰۰ (پرونده دوم)، آزار روحی و جسمی را به عنوان شکنجه و مشمول نقض ماده ۵ منشور تلقی نماید. ضمن آنکه در این راه، برای حمایت هر چه بیشتر از قربانیان و جلوگیری از وقوع مجدد چنین اعمالی پا را فراتر نهاده و عنوان می دارد: ماده ۵ منشور نه تنها آزار، بلکه رفتارهای غیر انسانی و تحقیرآمیز را نیز ممنوع نموده است و منظور از آن تنها ایراد صدمات بسیار جدی جسمی و روحی نیست، بلکه منظور آن چیزی است که به شکلی تحقیرآمیز و اجباری بر خواست و یا وجدان فرد وارد می گردد. کمیسیون در نهایت اتخاذ تصمیم در این باره را که چه عملی، رفتار و یا مجازات غیر انسانی، یا تحقیرآمیز تلقی می گردد موکول به شرایط موجود در پرونده دانسته است. ۶۱

این رویه زمینه مساعدی را فراهم می سازد تا کمیسیون در هر پرونده با توجه به شرایط روحی، جسمی، جنسی، سنی و سایر خصوصیات قربانی، نسبت به عمل ارتكابی دولت

۶۱. شکایت شماره ۲۳۶/۲۰۰۰ (پرونده دوم).

متهم مطابق با ماده ۵ منشور اعلام نظر نماید. در این راستا کمیسیون به رویه حاکم بر سایر محاکم حقوق بشری، همچون دادگاه اروپایی حقوق بشر استناد نموده که بسیار حائز اهمیت است.^{۶۲} الگو برداری و استناد به رویه محاکمی که در زمینه حمایت از حقوق بشر پیشگام و موفق هستند، می‌تواند در زمینه حمایت و ترویج حقوق بشر، مندرج در منشور نقش مؤثری ایفاء نماید.

کمیسیون در شکایت شماره ۲۲۵/۹۸ (پرونده اول) بیان داشت: از آنجا که دادگاه اروپایی حقوق بشر در پرونده Ireland United Kingdom در مورد مقررات مشابهی از کنوانسیون اروپایی حقوق بشر اتخاذ تصمیم نموده و بیان داشته است " ... رفتار منع شده در ماده ۳ کنوانسیون در منع شکنجه، رفتاری است که دارای حداقل میزان خشونت باشد ... ارزیابی این حداقل ماهیتاً نسبی است ... و به تمامی شرایط موجود در پرونده مانند استمرار این رفتارها، آثار روحی و جسمی آنها و حتی در برخی پرونده‌ها به جنسیت، سن و وضعیت سلامت قربانی و ... وابسته است"^{۶۳} بنابراین رفتار رخ داده در مورد قربانی این پرونده نقض مقررات ماده ۵ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم می‌باشد.

همچنین در شکایت شماره ۲۶۳/۲۰۰۰ (پرونده دوم)، کمیسیون به رای دیگری از دادگاه اروپایی حقوق بشر استناد نمود. دادگاه اروپایی حقوق بشر در پرونده Kingdom Tyler United ماده ۳ کنوانسیون اروپایی را برای حمایت از حقوق بشر و آزادیهای بنیادین

۶۲. کمیسیون در شکایت شماره ۲۳۶/۲۰۰۰ (پرونده دوم) بیان می‌دارد:

این مساله حائز اهمیت بسیاری است که عبارت " آزار، رفتار یا مجازات غیر انسانی و تحقیرآمیز" را برای حمایت هر چه بیشتر افراد به طور موسعی تفسیر نموده و آنها را شامل آزارهای روحی و جسمی بدانیم. در واقع ممنوعیت شکنجه، شامل آزار و رفتارها و مجازاتهای غیر انسانی و تزدیلی مطلق است.
۶۳. شکایت شماره ۲۲۵/۹۸ (پرونده اول).

اعمال نمود و مجازات شلاق را هرچند به صورت غیرعلنی، با حضور پزشکان ناظر، تحت شرایط بهداشتی مناسب و حتی پس از اعمال حق تجدید نظرخواهی فرد، ناقض حقوق قربانی اعلام داشت. همچنین دادگاه بیان نمود که " ماهیت اعمال مجازاتهای بدنی، ایراد صدمه جسمی از سوی یک انسان بر انسان دیگر، بعلاوه نهادینه کردن خشونت است. در این پرونده خشونت و تجاوز را قانون تجویز نموده و مقامات قضایی دولت آن را حکم کرده و مقامات پلیس آن را اعمال نموده‌اند. بنابراین اگرچه شاکی متحمل آسیب جدی و ناتوانی جسمی نگردیده، اما این مجازات وی را هدف اقتدار و سلطه مقامات قرار داده بنابراین ناقض ماده ۳ کنوانسیون تلقی می‌گردد."

نکته قابل توجه دیگر، پیروی کمیسیون از قواعد موجود در اصول حقوق بین‌الملل (همچون اصول حاکم بر جانمایی کشورها) در رسیدگی‌های خود می‌باشد.^{۶۴} رعایت و اعمال این اصول در رویه کمیسیون، بیانگر وسعت حوزه حقوقی‌ای است که کمیسیون در حمایت از حقوق بشر می‌تواند به آن استناد نماید. بر طبق همین اصل، کمیسیون اظهار می‌دارد، حتی اصلاح شدن وضعیت، مانند آزاد کردن افراد بازداشتی، هم نمی‌تواند مانع وقوع جرایم و تجاوزهای صورت گرفته و موجب مصونیت و معافیت از اعمال مجازات گردد. بنابراین دولت کنونی نیجریه همچنان در برابر تجاوزاتی که توسط دولت پیشین نیجریه ارتکاب یافته‌اند، مسوول شناخته می‌شود.^{۶۵} علاوه بر این کمیسیون نباید تحت تاثیر وضعیت سیاسی یک کشور قرار گیرد، زیرا این مساله حق دادرسی عادلانه شکایت را بویژه زمانی که کمیسیون خواهان جبران تجاوزات رخ داده شده باشد، نقض می‌نماید.

۶۴. براساس اصول حقوق بین‌الملل شناخته‌شده، دولت جدید تعهدات بین‌المللی دولت پیشین را همچون مسوولیت ناشی از اعمال مجرمانه دولت پیشین، عهده دار می‌گردد.
۶۵. شکایت شماره ۲۲۵/۹۸ (پرونده اول در باب منع شکنجه).

نکته دیگر این که در هر دو شکایت مذکور ۲۲۵/۹۸ (پرونده اول) و ۲۳۶/۲۰۰۰ (پرونده دوم)، کمیسیون با ارائه تفسیر موسعی از ماده ۵۶ منشور که متضمن رعایت شرایط شکلی برای قابل پذیرش بودن شکایات است، بدون اینکه این شکایات مراحل جبران خسارت داخلی را طی نموده باشند، آن را قابل پذیرش اعلام می‌نماید.

در شکایت شماره ۲۱۵/۹۸ (پرونده سوم) شاهد هستیم که کمیسیون از ادغام پرونده های موجود علیه یک دولت واحد امتناع می‌نماید^{۶۶} که این موضوع منجر به تسریع در رسیدگی به این شکایات و حمایت هر چه بیشتر از حقوق قربانی می‌گردد.

توجه کمیسیون به سایر مقررات مندرج در منشور نیز قابل توجه است؛ بویژه توجه به ماده ۷ منشور که مقرراتی در مورد حق دادرسی عادلانه بیان می‌دارد. نقض این حق در هر سه شکایت عنوان شده ۲۲۵/۹۸ (پرونده اول)، ۲۳۶/۲۰۰۰ (پرونده دوم) و ۲۱۵/۹۸ (پرونده سوم) قابل ملاحظه است، علاوه بر آن نقض ماده ۶ منشور که در ارتباط با ممنوعیت بازداشت خودسرانه افراد و حق آزادی آنان است نیز در ارتباط نزدیک با ماده ۵ منشور قرار دارد و در شکایت شماره ۲۲۵/۹۸ (پرونده اول) و ۲۱۵/۹۸ (پرونده سوم) به خوبی قابل مشاهده است.

به بیان دیگر احترام به آزادی افراد و عدم دستگیری و بازداشت خودسرانه آنان^{۶۷} و از طرف دیگر اعمال یک دادرسی عادلانه در محکمه‌ای صالح و بیطرف بر وفق قانون با

۶۶. کمیسیون در شکایت شماره ۲۱۵/۹۸ (پرونده سوم در باب منع شکنجه) در مورد ادغام این شکایت با شکایت شماره ۲۰۵/۹۷ (پرونده اول در باب حق حیات) اظهار می‌دارد به دلیل اینکه هنوز در مورد قابل پذیرش بودن شکایت ۲۰۵/۹۷ اتخاذ تصمیم نشده است، بنابراین ادغام این دو پرونده موجب به تاخیر افتادن رسیدگی ماهوی شکایت ۲۱۵/۹۸ می‌گردد لذا از این موضوع صرف نظر می‌نماید.

۶۷. ماده ۶ منشور.

حضور وکیل فرد و با اجازه تجدید نظر خواهی از حکم در محکمه ای عالی تر،^{۶۸} شاید بتواند راه را بر اعمال مجازاتها و یا رفتارهای ظالمانه، غیر انسانی و تحقیر آمیز افراد که مغایر با کرامت و منزلت ذاتی فرد انسانی است^{۶۹} مسدود نماید.

در شکایت شماره ۲۳۶/۲۰۰۰ (پرونده دوم)، شاهد هستیم که کمیسیون با ارائه راهکارهایی به کشور خاطی، سعی در حمایت از حقوق قربانیان پرونده دارد و با ارائه پیشنهاد اصلاح قوانین جزایی حاکم در کشور محکوم، در جهت جلوگیری از تکرار وقوع چنین اعمالی که مغایر با مقررات منشور است، تلاش می نماید.

باید گفت که منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم سرشار از گریزگاهی است که آزادی عمل گسترده ای به دول عضو منشور می دهد به نحوی که می توانند در هر شرایطی به محدود کردن حقوق و آزادیهای مندرج در منشور بپردازند و حتی در برخی موارد این حقوق را تا جایی که مطابق با قوانین داخلی دولت عضو باشند به مورد اجرا گذارند.^{۷۰} در نتیجه این دولتها

۶۸. ماده ۷ منشور.

۶۹. ماده ۵ منشور.

۷۰. این نقصان در مواد ۱۲-۵ منشور به خوبی قابل ملاحظه است.

حق احترام به کرامت ذاتی فرد به عنوان یک موجود انسانی، آزادی از بردگی، خرید و فروش برده، شکنجه، آزار و مجازاتها یا رفتارهای تزدیلی و غیر انسانی (ماده ۵).

حق آزادی و امنیت شخصی، آزادی از بازداشت و دستگیری خودسرانه (ماده ۶).

حق بر مراجعه به نهادهای داخلی برای نقض حقوق بشر، حق بیگناه فرض شدن تا زمانی که گناه فرد در یک محکمه صالح اثبات گردد، حق بر دفاع و داشتن وکیل در یک مدت زمان معقول و توسط یک دادگاه بی طرف و رعایت اصل عطف به ماسبق نشدن قوانین (ماده ۷).

آزادی فکر، وجدان و مذهب که شامل آزادی اقرار و عمل آزادانه به تعالیم مذهبی است (ماده ۸).

حق بر دریافت اطلاعات و حق بیان و نشر عقاید فردی در چارچوب قانون (ماده ۹).

حق آزادی تشکل (ماده ۱۰) و حق اجتماع آزادانه با دیگران (ماده ۱۱).

به راحتی با تصویب قوانین داخلی، حقوق تضمین شده در منشور را به شکلی کاملاً مشروع و حقوقی زیر پا می گذارند. این در حالی است که در بسیاری از کشورهای آفریقایی اغلب قوانین داخلی بازمانده دوره استعمار بوده و بنابراین بسیار سرکوب گرایانه، سختگیرانه و غیر منعطف است. ضمن آنکه حکومت‌هایی که در گذشته مستعمره بوده‌اند، همچون اسلاف استعمارگر خود، بسیاری از حقوق مدنی و سیاسی بویژه حقوق مربوط به مشارکت سیاسی، آزادی بیان، آزادی تشکل و اجتماعات و آزادی عقیده و وجدان را محدود می نمایند.^{۷۱} با این همه کمیسیون با توجه به این اصل که حقوق بشر باید در قالب مقررات و قواعدی از نوع برتر، غیر قابل تخلف و غیر قابل شرط و فارغ از هر گونه قید و بند و مرز بندیهای جغرافیایی باشد تا دولت‌ها را از گردن نهادن به آن گریزی نباشد، به شرایط داخلی موجود در کشورهای طرف دعوی همچون وقوع جنگ، کودتا، دولت جانشین، قوانین داخلی و غیره توجهی نمی کند و اصول بنیادین حقوق بشر را فراتر از زمان و مکان خاصی تلقی نموده، در هر شرایطی رعایت این اصول بالاخص ماده ۵ منشور در ممنوعیت شکنجه برای تمامی دولت‌ها و حکومت‌ها را الزامی می داند.

از طرف دیگر این نکته نیز قابل توجه است که از آنجا که بسیاری از قربانیان در زمان تقدیم شکایت به کمیسیون در شرایط بسیار نامطلوبی هستند، به عنوان مثال همچنان در حبس و تحت مجازات‌ها و یا رفتارهای مغایر با ماده ۵ منشور بسر می برند و همانطور که گفته

حق عبور و مرور و سکونت آزادانه در مرزهای یک کشور، حق بر ترک آزادانه هر کشور از جمله کشور خود فرد و حق بازگشت به آن کشور، حق پناهندگی سیاسی در موارد شکنجه و آزار و نیز ممنوعیت اخراج گروهی افراد (ماده ۱۲).

71. A Tambek International Publication: Yehnew Tsegaye, <http://www.Addistribune.com/Archives/2004/01/13-02-04/The%20African.htm>. "The African Human Rights Court: A Savior of Human Rights in Africa".

شد گذشت زمانی که برای حصول نتیجه و اتخاذ تصمیم در کمیسیون صرف می‌گردد نیز خسارات دیگری بر قربانی وارد می‌نماید، تسریع در رسیدگی به شکایات از طرف کمیسیون و یا اتخاذ تدابیر موقتی تا زمان صدور تصمیم نهایی، در جهت حمایت از حقوق تضمین شده قربانیان در منشور، می‌تواند راهگشا باشد.

همچنین، با وجود شرایط داخلی موجود در کشورهای آفریقایی که در شکایات ذکر شده قابل ملاحظه است، به نظر می‌رسد کمیسیون می‌تواند با برگزاری سمینارها، کنفرانسها و در مجموع با تلاش در جهت آموزش حقوق بشر و بویژه ممنوعیت شکنجه و یا مجازاتها و رفتارهای ظالمانه غیر انسانی و موهن راه را برای نهادینه شدن این حق در جوامع آفریقایی هموار کند.

در واقع وظایف ترویجی کمیسیون می‌تواند به یاری وظایف حمایتی کمیسیون از قبیل اطلاع رسانی و آموزش در زمینه حقوق بشر، جمع آوری اسناد، مطالعه و تحقیق پیرامون مشکلات و چالشهای آفریقا در زمینه حقوق بشر و مردم، انتشار اطلاعات، تشویق نهادهای ملی و محلی فعال در زمینه حقوق بشر و مردم، ارائه دیدگاه و توصیه به دولت‌ها، بشتابد.^{۷۲} اگرچه عدم هماهنگی بین کشورهای آفریقایی در قانون‌گذاری و موضع‌گیری‌های سیاسی موجب بروز مشکلاتی در نظام آفریقایی حقوق بشر گردیده، و کنوانسیون‌های حقوق بشر را تا حدود زیادی به یک امر تزئینی و تجملاتی تبدیل نموده است و وجود شرایط مذکور در بسیاری از کشورهای آفریقایی همچون سودان و رواندا، اجرای قوانین و مقررات مندرج در منشور را عملاً دشوار ساخته است،^{۷۳} با این حال کارکرد شبه

۷۲. بند (۱) ماده ۴۵ منشور.

73. African Studies Quarterly: Paul J. Magnarella, <http://web.africa.ufl.edu/asq/v4/v4i2a2.htm>, "Achieving Human Rights in Africa: The Challenge for the New Millennium".

قانونگذاری کمیسیون می‌تواند در این راه بسیار مؤثر واقع گردد. کمیسیون با تنظیم و وضع اصول و قواعد مورد نیاز جهت حل معضلات حقوقی مربوط به حقوق بشر و مردم و آزادی‌های اساسی می‌تواند مبنای قانونگذاری دولتهای آفریقایی را تغییر داده، زمینه‌های قانونی برای سوء استفاده از حقوق بشر را محدود سازد. ۷۴

بند سوم: دادرسی عادلانه در منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم ۷۵

حق برخورداری از دادرسی عادلانه، دربردارنده مجموعه ای از اصول و قواعد است که جهت رعایت حقوق طرفین در رسیدگی به دعوی آنان پیش‌بینی شده است، و در جهان کنونی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و به همین دلیل در اسناد جهانی حقوق بشر به طور خاص مورد توجه قرار گرفته است ۷۶ ضمن آنکه مواد (۱) ۷ و ۲۶ منشور آفریقایی

۷۴. بند (۲) ماده ۴۵ منشور.

75. Right to Fair Trial .

۷۶. ماده ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر:

هرکس با مساوات کامل حق دارد که دعوایش به وسیله دادگاهی مستقل و بیطرف، منصفانه و علناً رسیدگی گردد و چنین دادگاهی درباره حقوق و الزامات او یا هر اتهام جزایی که به او توجه پیدا کرده باشد، اتخاذ تصمیم بنماید.

بند (۱) ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی:

همه در مقابل دادگاه‌ها و دیوان‌های دادگستری مساوی هستند. هرکس حق دارد که به دادخواهی منصفانه و علنی که در یک دادگاه صالح مستقل و بیطرف تشکیل شده طبق قانون دسترسی داشته باشد و آن دادگاه درباره حقانیت اتهامات جزایی علیه او یا اختلافات راجع به حقوق و الزامات آن، و در امور مدنی اتخاذ تصمیم بنماید.

تصمیم به سری بودن جلسات در تمام یا قسمتی از دادرسی به جهات رعایت اخلاق حسنه یا نظم عمومی یا امنیت ملی در یک جامعه دموکراتیک یا در صورتی که مصلحت زندگی خصوصی اصحاب دعوی اقتضا کند و یا در مواردی که از لحاظ کیفیات خاص علنی بودن جلسات، مضر به مصالح دادگستری باشد تا

حدی که دادگاه لازم بداند امکان دارد لیکن، حکم صادر در امور کیفری یا مدنی علنی خواهد بود، مگر آن که مصلحت صغار طور دیگری اقتضا نماید یا دادرسی، مربوط به اختلافات زناشویی یا ولایت اطفال باشد.

در همین راستا بند (۱) ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر مقرر می‌دارد:

در تعیین حقوق و تعهدات مدنی یا هر اتهام کیفری علیه هر شخص، وی حق برگزاری جلسه استماع عادلانه و علنی ظرف مدتی معقول در دادگاهی مستقل و بی طرف را دارد که به موجب قانون تاسیس شده باشد. آراء باید به صورت علنی اعلان شود، ولی در جامعه دموکراتیک هرگاه منافع نوجوانان یا حمایت از زندگی خصوصی طرفین ایجاب کند، ممکن است به لحاظ مصالح اخلاقی، نظم عمومی یا امنیت ملی و یا تا حدودی که به نظر دادگاه به جهت حفظ وجود کیفیات خاص، علنی بودن جلسات مخالف عدالت باشد، از ورود مطبوعات و عموم جلوگیری شود.

بند (۱) ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر نیز بیان می‌دارد:

هر کس حق دارد با تضمینات مناسب و مدتی معقول برای ارائه دلیل در مورد اتهام جزایی وارد بر وی، یا برای تعیین حقوق و تعهدات مدنی، کاری، مالی یا غیر آن، به وسیله دادگاهی صالح، مستقل و بی طرف که قبلاً بر اساس قانون ایجاد شده، محاکمه شود.

بند (۲) ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر:

هر شخص متهم به جرم کیفری حق دارد تا زمانی که جرم وی بر اساس قانون اثبات نشده است بی‌گناه فرض شود. در طول دادرسی هر شخص حق دارد با تساوی کامل، از حداقل تضمینات زیر برخوردار باشد: الف) اگر متهم زبانی را که در محاکمه یا دادگاه استفاده می‌شود نمی‌فهمد یا نمی‌تواند بدان تکلم نماید باید که مترجم یا مفسری مجاناً به وی کمک نماید.

ب) قبلاً به تفصیل از اتهامات علیه خود مطلع شود.

ج) فرصت و تسهیلات کافی جهت آماده شدن برای دفاع در اختیار وی گذاشته شود.

د) متهم حق داشته باشد شخصاً از خود دفاع نماید یا وکیل منتخبش به او کمک کند و آزادانه و به طور خصوصی با وکیل خود ارتباط داشته باشد.

برگرفته از مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر، جلد اول، قسمت اول، اسناد جهانی، زیر نظر اردشیر امیر ارجمند، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۱.

حقوق بشر و مردم نیز مقرراتی در جهت حمایت و ترویج حق دادرسی عادلانه پیش‌بینی نموده است. ماده ۷ منشور مقرر می‌دارد:

۱. هر کس حق دارد بخواهد دلایلش مورد استماع قرار گیرند ضمن آنکه حق برخورداری از حقوق زیر را نیز داراست:

الف - حق مراجعه به مراجع صالح داخلی در زمان نقض حقوق بنیادین شناسایی شده و تضمین شده در کنوانسیونها، قوانین و عرفهای لازم‌الاتباع.

ب - هر کس که به ارتکاب جرمی متهم شده است، حق دارد بیگناه فرض شود، مگر اینکه مقصر بودن وی در یک دادگاه صالح محرز گردد.

ج - هر کس باید حق دفاع داشته باشد که این حق شامل حق دفاع توسط وکیل به انتخاب خود فرد نیز می‌شود.

د - هر کس باید از حق محاکمه شدن در مدت زمانی معقول، در دادگاه و یا محکمه‌ای بی‌طرف برخوردار باشد.

همچنین ماده ۲۶ منشور بیان می‌دارد:

دولتهای عضو این منشور موظفند استقلال محاکم را تضمین نمایند ضمن آنکه باید تاسیس و توسعه نهادهای ملی مقتضی، جهت ترویج و حمایت از حقوق و آزادیهای تضمین شده در این منشور را نیز تصویب نمایند.

همانطور که ملاحظه می‌گردد منشور آفریقایی حقوق بشر همچون دو همتای منطقه‌ای خود، نگاهی خاص به حق دادرسی عادلانه دارد و علاوه بر آن در جهت حفظ استقلال محاکم، تعهدی ویژه را بر عهده دول عضو منشور نهاده است که می‌تواند در جهت حمایت و تضمین هر چه بیشتر این حق موثر واقع گردد.

حال به بررسی سه پرونده‌ای که در این رابطه در کمیسیون مطرح گردیده‌اند، می‌پردازیم:

۱- ۷۷ Centre For Free Speech v. Nigeria

شکایت شماره ۲۰۶/۹۷ بیانگر دستگیری، بازداشت، محاکمه و نیز محکومیت چهار روزنامه‌نگار نیجریه‌ای توسط یک دادگاه نظامی است. علت محکومیت آنان نیز نشر گزارش‌هایی در روزنامه‌ها و مجلات مختلف، پیرامون تلاشها و فعالیت‌هایی جهت تحقق کودتا در سال ۱۹۹۵ در نیجریه بوده است. دلیل ارائه شکایت‌نامه این بود که این روزنامه‌نگاران به صورت مخفیانه و غیرعلنی و بدون دسترسی به وکیل و یا هرگونه مشاوره‌ای در یک دادگاه نظامی مورد محاکمه قرار گرفته و به زندان محکوم شدند. روزنامه‌نگاران محکوم نتوانستند نسبت به احکام صادره اعتراض نمایند؛ زیرا در نیجریه تجدید نظرخواهی از احکام صادره توسط محاکم نظامی، خارج از صلاحیت رسیدگی محاکم عمومی است. بنابراین شاکیان مدعی نقض مواد ۶، ۷ و ۲۶ از منشور و نیز اصل ۵ از اصول بنیادین استقلال قضایی گردیدند.^{۷۸}

77. African Commission on Human and Peoples' Rights, Comm. No. 206/97 (1999), See <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/206-97.htm>.

۷۸. ماده ۲۶ منشور:

دولتهای عضو این منشور موظفند استقلال محاکم را تضمین نمایند و نیز باید تاسیس و توسعه نهادهای ملی مقتضی جهت ترویج و حمایت از حقوق و آزادیهای تضمین شده در این منشور را تصویب نمایند. اصول بنیادین استقلال قضایی (قضات)، مصوب هفتمین کنگره سازمان ملل متحد برای پیشگیری از جرم و رفتار مجرمانه در سال ۱۹۸۵ می باشد.

اصل ۵ این اصول بیان می دارد:

هرکس حق دارد در محاکم و دادگاههای عادی که آئین دادرسی قانونی و معتبری را پیروی می کنند، محاکمه شود. دادگاه‌هایی که از آئین دادرسی معتبری در جریان دادرسی تبعیت نمی کنند و هدف آنها تغییر جایگاه صلاحیت قضایی متعلق به دادگاههای عادی و محاکم قضایی است نباید ایجاد گردند.

در شرایطی که دولت نیجریه از هر گونه همکاری و اظهار نظر در ارتباط با شکایت امتناع نمود، کمیسیون اظهارات موجود در شکایت را حقیقی یافت و با در نظر گرفتن کلیه دلایل موجود در پرونده بیان داشت: نقض مواد ۶، (۱) (ج) ۷ و ۲۶ منشور در این پرونده رخ داده است و دولت نیجریه باید اقدامات لازم جهت تهرئه این چهار روزنامه نگار را به عمل آورد.

۲- الحسن ابوبکر علیه غنا^{۷۹} Alhassan Abubakar vs. Ghana

این شکایت بیانگر شرح حال یک شهروند غنایی^{۸۰} است که در تاریخ ۱۶ ژوئن ۱۹۸۵ به دلیل همکاری با مخالفان سیاسی دستگیر می‌شود و بدون تفهیم اتهام و یا محاکمه به مدت ۷ سال در بازداشت بسر می‌برد، تا زمانی که از بیمارستان زندان در تاریخ ۱۹ فوریه ۱۹۹۲ فرار می‌نماید و پس از آن، خواهر و همسر وی به منظور کسب اطلاعات در مورد محل اختفای وی به مدت دو هفته دستگیر می‌گردند.

در اواخر سال ۱۹۹۳ دولت غنا در گزارشی به کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد، اعلام نمود که شاکی آزاد است و می‌تواند بدون ترس از تحت تعقیب قرار گرفتن و یا زندانی شدن به محل زندگی خود بازگردد. دولت همچنین اعلام کرد کلیه مخالفان سیاسی که در بازداشت بسر می‌برند آزاد می‌گردند. البته با توجه به اینکه به موجب قوانین داخلی غنا، فردی که از زندان فرار می‌کند، بدون در نظر گرفتن این مساله که بازداشتی که

⁷⁹. African Commission on Human and Peoples' Rights, Comm. No. 103/93 (1996),

See <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/103-93.html>.

⁸⁰. Abubakar Alhassan.

در آن بسر می‌برده قانونی بوده است یا نه، به ۶ ماه الی ۲ سال حبس محکوم می‌گردد، این نگرانی همچنان وجود دارد که فرد به دلیل فرار از زندان مجدداً دستگیر و بازداشت گردد. بنابراین شاکی مدعی نقض مواد ۶، ۷ و ۱۲ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم گردید و کمیسیون نیز با توجه به دلایل موجود در پرونده نقض مواد ۶ و (۱) (د) ۷ منشور را محرز تشخیص داد و از دولت غنا خواست که تخلفات واقع شده را جبران نماید.^{۸۱}

۳- ۸۲ Constitutional Rights Project v. Nigeria

در این شکایت، شاکی پرونده مدعی است که در سال ۱۹۹۵، پلیس نیجریه تعدادی از افراد را به جرم راهزنی و آدم‌ربایی دستگیر می‌کند و پس از تکمیل پرونده در گزارش خود اظهار می‌دارد که مظنونین دستگیر شده متهم به چندین فقره سرقت و آدم‌ربایی هستند که، برای انجام تحقیقات درباره این افراد، ادامه بازجویی‌ها و بازداشت آنان ضروری به نظر می‌رسد.

این در حالی است که به موجب قوانین نیجریه، بازداشت موقت به منظور انجام تحقیقات جامع‌تر، بدون محاکمه تا سه ماه مجاز می‌باشد. بنابراین این افراد برای مدت طولانی بدون تفهیم اتهام و یا هیچ محاکمه‌ای در بازداشت بسر برده‌اند، لذا شاکی مدعی نقض مواد ۶ و ۷ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم می‌باشد.

پس از بررسی‌های لازم، کمیسیون نقض مواد ۶ و ۷ منشور را محرز اعلام داشت و از دولت نیجریه درخواست کرد افراد بازداشتی را محکوم و یا تبرئه نماید.^{۸۳}

۸۱. بیستمین اجلاس عادی کمیسیون، اکتبر ۱۹۹۶، Grand Bay , Mauritius.

82. African Commission on Human and Peoples' Rights, Comm. No. 153/96 (1999),

See <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/153-96.html>.

تحلیل آراء کمیسیون در ارتباط با حق دادرسی عادلانه

منشور آفریقایی حقوق بشر با وضع مقرراتی در ماده ۷ خود، حق دادرسی عادلانه را شناسایی نموده است و کمیسیون آفریقایی حقوق بشر را به عنوان رکن اجرایی خود مسوول حمایت و ترویج این حق قرار داده است. نکته قابل توجه در رابطه با حق دادرسی عادلانه این است که بالاترین آمار را از نظر شکایات ارجاعی به کمیسیون و به تبع آن بالاترین آمار را از نظر آراء صادره در کمیسیون به خود اختصاص داده است. با در نظر گرفتن چنین آماری شاید بتوان از یک طرف به اهمیت و در عین حال به موقعیت خطیر حق دادرسی عادلانه در قاره آفریقا پی برد و از طرف دیگر به اهمیت وظیفه کمیسیون در حمایت و ترویج این حق واقف گردید.

اگرچه در جهان کنونی یکی از معیارهای دموکراتیک بودن حکومتها را میزان استقلال دستگاه قضایی تعیین می‌نماید، با این حال بر خلاف نظام اروپایی حقوق بشر که دارای دستگاه قضایی مستقل می‌باشد، در آفریقا دستگاههای قضایی از دولتها واهمه دارند و دیکتاتوری نظامی، فشار ناشی از تضاد سیاسی و جنگهای داخلی و قبیله‌ای موجود در جوامع آفریقایی موجب گردیده است تا در این نظام، مباحثی همچون اعدام خودسرانه، شکنجه، کشتار دسته جمعی و دستگیری غیرقانونی مخالفان سیاسی بیشتر مطرح باشد به نحوی که تقریباً اکثر شکایات ارجاعی به کمیسیون را علاوه بر نقض سایر مقررات منشور نقض یک و یا چند بند از ماده ۷ منشور نیز تشکیل می‌دهد، در حالیکه در دادگاه و کمیسیون اروپایی حقوق بشر، بیشتر، شکایاتی همچون آزادی بیان و اجتماعات و ... مورد

منازعه است.^{۸۴} بنابراین بنظر می رسد، اصولی همچون استقلال قوا، استقلال قضایی، بیطرف بودن محاکم و در کل اصول دادرسی عادلانه در جوامع آفریقایی چیزی در حد شعار است و دولت‌های آفریقایی بسهولت و تحت هر شرایطی این اصول را زیر پا می‌گذارند.

از طرف دیگر از چنین آمارهایی می‌توان اینگونه استنباط نمود که میان نقض حق دادرسی عادلانه تضمین شده در ماده ۷ منشور و نقض سایر حقوق مندرج در منشور، ارتباط مستقیمی وجود دارد. این ارتباط در شکایات مذکور در موارد حق حیات، منع شکنجه و ... به خوبی قابل ملاحظه است.

بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که کمیسیون آفریقایی حقوق بشر برای نهادینه کردن حق دادرسی عادلانه در جوامع آفریقایی راه درازی را در پیش دارد و برای تحقق این منظور نمی‌تواند صرفاً به وظیفه حمایتی کمیسیون و رسیدگی به شکایات ارجاعی به آن اکتفا کند؛ زیرا جلوگیری از نقض حق دادرسی عادلانه و اجرای کامل اصول آن، مستلزم عزمی ملی و بین‌المللی در سطح قاره آفریقا است.

با این حال تلاشهای کمیسیون در ارتباط با حمایت و تضمین حق دادرسی عادلانه در شکایات عنوان شده قابل ملاحظه است. به عنوان نمونه، در رسیدگی شکلی کمیسیون به شکایات شماره ۱۰۳/۹ (پرونده دوم)، ۱۵۳/۹۶ (پرونده سوم)، همانطور که در سایر شکایات مذکور، در باب حق حیات و منع شکنجه ملاحظه شد، کمیسیون نسبت به تفسیر شروط مندرج در ماده ۵۶ منشور برای اعلام قابل پذیرش بودن شکایات انعطاف قابل توجهی نشان داده است و با تفسیر موسع این شروط در جهت پذیرش شکایات و حمایت

84. See Hyden, Cohen, G. & W. Nagan (eds.), *Human Rights and Governance in Africa*, (Gainesville, FL: University Press of Florida 1993).

از حقوق قربانیان گام برداشته است. این مساله کمک بزرگی به قربانیان نقض حق دادرسی عادلانه است؛ زیرا برای افرادی که خود قربانی سیستم قضایی غیر مستقل گردیده‌اند، بسیار دشوار است که برای دریافت خسارت به چنین نظامی رجوع نمایند و موفق نیز گردند.

تلاش کمیسیون برای دستیابی به راه حل مسالمت آمیز^{۸۵} میان طرفین دعوی نیز قابل تحسین است. با این وجود دستیابی به یک راه حل مسالمت آمیز و توافق دوستانه میان کشورهای این قاره بسیار دشوار است؛ زیرا دول آفریقایی به راحتی در رابطه با نقض حقوق بشر به میانجیگری راضی نمی‌شوند و حتی از همکاری با کمیسیون و شرکت در جلسات رسیدگی به دعوی مطروحه علیه خود امتناع می‌کنند که البته این موضوع موجب تاخیر در رسیدگی‌های کمیسیون می‌گردد؛ زیرا هدف اولیه کمیسیون در رسیدگی‌ها، دستیابی به یک راه حل دوستانه بدون ورود در ماهیت دعوی است چراکه امر سبب تسریع عملکرد کمیسیون می‌گردد و کمیسیون را قادر می‌سازد در مدت زمانی کوتاه‌تر، پرونده‌های بیشتری را مورد بررسی قرار دهد.^{۸۶}

لازم به ذکر است که در شکایات ارجاعی به کمیسیون، نزدیکی و ارتباط ویژه‌ای، میان ماده ۶ منشور آفریقایی حقوق بشر در باب آزادی و امنیت شخصی و عدم بازداشت خودسرانه افراد و ماده ۷ منشور در باب دادرسی عادلانه، مشاهده می‌گردد، این ارتباط در هر سه شکایت مطروح قابل مشاهده است.

نزدیکی و ارتباط ویژه‌ای در اکثر این شکایات، ابتدا افراد بدون مجوز قانونی و خودسرانه دستگیر و بازداشت شده‌اند^{۸۷} و سپس بدون محاکمه در مرجع صالح قضایی و

85 . Amicable Resolution.

86 . Paul J.Magnarella *Supra*, note 46.

۸۷ . نقض ماده ۶ منشور .

بیطرف و یا با محاکمه‌ای غیر علنی، بدون حضور و کیل و یا با محاکمه در محکمه‌ای غیر صالح و بدون داشتن حق تجدید نظرخواهی در مرجع عالی‌تر به مجازات محکوم گردیده‌اند.^{۸۸}

اینگونه بنظر می‌رسد که کمیسیون در آغاز باید به حمایت و ترویج حق آزادی و امنیت شخصی افراد همت گمارد؛ زیرا در بسیاری از شکایات ارجاعی به کمیسیون تحقق حق دادرسی عادلانه منوط به رعایت حق آزادی و امنیت و تمامیت شخصی افراد است. این امر بویژه برای افرادی که به دلایل سیاسی در جوامع آفریقایی مورد بازداشت خودسرانه قرار می‌گیرند و پس از آن بدون رعایت شرایط دادرسی عادلانه محاکمه می‌شوند و یا حتی بدون محاکمه سالها در بازداشت بسر می‌برند، بسیار حائز اهمیت است. نکته جالب توجه دیگر در رویه کمیسیون، استناد کمیسیون به اصول بین‌المللی مربوط به دادرسی عادلانه، همچون اصول اساسی استقلال قضایی است.^{۸۹} این همراهی و همگامی با اصول جهانی شناخته‌شده در جهت ترویج و حمایت از حق دادرسی عادلانه، می‌تواند کمیسیون را در رسیدن به هدف خود که تضمین و ترویج این حق است، یاری رساند. کمیسیون آفریقایی حقوق بشر، در شکایات دیگری که در تحلیل حق حیات و منع شکنجه مورد بررسی قرار دادیم، در مورد حق دادرسی عادلانه به قطعنامه‌ای که خود کمیسیون در

۸۸. نقض ماده ۷ منشور.

۸۹. کمیسیون در شکایت شماره ۲۰۶/۹۷ (پرونده اول در باب دادرسی عادلانه) بیان داشته: محاکمه این روزنامه‌نگاران به صورت غیرعلنی و بدون دسترسی به وکیل منتخبشان صورت گرفته؛ بعلاوه، آنها نتوانسته‌اند احکام مورد نظر را مورد تجدید نظرخواهی قرار دهند و این امر برخلاف اصل ۵ اصول اساسی استقلال قضات می‌باشد که بیان می‌دارد: هرکس حق دارد در محاکم و دادگاههای عادی که از آئین دادرسی قانونی و معتبری پیروی می‌کنند محاکمه شود. دادگاههایی که از آئین دادرسی معتبری در جریان دادرسی تبعیت نمی‌کنند و هدف آنها تغییر جایگاه صلاحیت قضایی متعلق به دادگاههای عادی و محاکم قضایی است نباید ایجاد گردند.

رابطه با این حق صادر کرده است استناد می‌نماید^{۹۰} که این خود بیانگر توجه کمیسیون به حمایت و تضمین حق دادرسی عادلانه افراد می‌باشد. این قطعنامه در شکایت شماره ۲۲۳/۹۸ در باب حق حیات و شکایات شماره ۲۱۵/۹۸ و ۲۲۵/۹۸ در باب منع شکنجه مورد استناد قرار گرفته است.

از طرف دیگر کمیسیون با توجه به شرایط موجود در برخی پرونده‌ها و با توجه به درخواستهای مکررش از دولت خوانده جهت همکاری و عدم دریافت پاسخ از دولت مذکور، در رویه خود اصلی را اعمال نموده که می‌تواند به حمایت از قربانیان کمکی شایان نماید.

به موجب این اصل زمانی که ادعای نقض حقوق بشر از سوی دولت مربوط مورد بی‌توجهی قرار می‌گیرد، بویژه پس از تذکرات مکرر و یا پس از درخواست‌های مکرر برای دریافت اطلاعات در مورد پرونده، کمیسیون می‌تواند بر اساس حقایق موجود در پرونده که از سوی شاکی بیان شده است وارد رسیدگی گردد و در مورد شکایت اتخاذ

۹۰. کمیسیون در قطعنامه حق بر دادرسی عادلانه اظهار می‌دارد:

... حق دادرسی عادلانه علاوه بر سایر موارد، شامل:

...

ب- فرد دستگیر شده باید در زمان دستگیری به زبانی که می‌فهمد از علت بازداشت خود مطلع گردد و همچنین اتهامش باید فوراً به وی تفهیم گردد.

ج- افرادی که دستگیر و یا بازداشت گردیده‌اند باید فوراً نزد قاضی و یا مقام صالح دیگر به موجب قانون حاضر گردند و در یک دوره زمانی معقول محاکمه و یا آزاد گردند.

د- برای ایراد اتهام علیه افراد، افراد باید بویژه از ...

۱) زمان و امکانات مناسب برای آماده کردن دفاعیات خود و مشورت محرمانه با وکیل منتخب خود، ... بهره مند گردند... می‌گردد.

تصمیم نماید، که نمونه بارز آن شکایات شماره ۱۰۱/۹۳، ۸۷/۹۳، ۶۴/۹۱، ۶۰/۹۱، ۵۹/۹۱ می‌باشد.^{۹۱}

این اصل علاوه بر نقشی که در جهت حمایت از قربانیان ایفاء می‌نماید، می‌تواند عاملی جهت همکاری بیشتر دول آفریقایی با کمیسیون آفریقایی حقوق بشر گردد؛ زیرا بدون همکاری، خواست و حسن نیت دولت‌های آفریقایی، هدف و ماهیت وجودی کمیسیون و حتی منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم زیر سوال می‌رود.

⁹¹ . See <http://www1.umn.edu>, *Supra* note 1.

نتیجه گیری

باید اذعان داشت که هر دو نهاد نظارتی منشور آفریقایی حقوق بشر، یعنی کمیسیون و دادگاه آفریقایی حقوق بشر، با مشکلات فراوان منطقه‌ای و ساختاری در ترویج و حمایت از حقوق مندرج در منشور در قاره آفریقا، همچون وجود حکومت‌های دیکتاتوری و استبدادی، فقر و قحطی و جنگ‌های داخلی حاکم بر برخی کشورهای آفریقایی، روشن نبودن حوزه وظایف و ارتباط دادگاه و کمیسیون آفریقایی حقوق بشر، محدودیتها و قیود موجود در خود منشور و در نهایت کمبود شدید بودجه و امکانات مواجه هستند و با توجه به موانع و مشکلات مذکور نمی‌توان ادعا نمود که نظام آفریقایی حقوق بشر با ویژگی‌های موجود قادر است قاره آفریقا را تا مرز استقرار کامل حقوق بنیادین بشر، پیش برد.^{۹۲}

این مساله به وضوح در شکایات ارجاعی به کمیسیون آفریقایی حقوق بشر قابل مشاهده است. جوامع آفریقایی در تلاش برای مرتفع نمودن معضلات اقتصادی و امنیتی خود، اهمیت ترویج و تضمین حقوق بنیادین بشر را نادیده انگاشته‌اند و در میان اکثر کشورهای آفریقایی حتی رعایت حقوق اولیه انسانی میسر نمی‌باشد. بنابراین زمان زیادی لازم است تا نهادهای مذکور با بسترسازی‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مناسب از مرحله نقض حقوق مدنی و سیاسی گذر کرده و به مرحله ترویج و تضمین سایر حقوق، همچون حق کار، آموزش، مالکیت و غیره و حتی حقوق جمعی همچون حق بر محیط زیست سالم در جوامع آفریقایی دست یابند.

۹۲. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به :

Baah, Richard Amoako, *Human Rights in Africa: The Conflict of Implementation* (Lanham, Md. Oxford University Press of America, 2000).

Hyden, Cohen, G. & W. Nagan (eds.), *Human Rights and Governance in Africa*, (Gainesville, FL: University Press of Florida 1993).

با این حال تلاش قاره آفریقا با وجود تمامی موانع و معضلات موجود برای تحقق هدف آرمانی حمایت کامل از حقوق بشر، قابل تحسین است. تصویب اسناد مختلف حقوق بشری و تاسیس و فعالیت گسترده نهادهای دولتی و غیر دولتی حمایت از حقوق بشر در این قاره مبین این تلاش است. به نظر می رسد چنین تلاشی بتواند قاره آسیا را نیز در جهت تاسیس نظام آسیایی حقوق بشر یاری رساند.

منابع

1. Baah, Richard Amoako, Humman Rights in Africa: The Conflict of Implementation (Lanham, Md. & Oxford: University Press of America, 2000).
2. Danielsen, Astrid, The State Reporting System under the African Charter, Danish Center for Human Rights, 1994.
3. Essien, Udeme, the African Commission on Human and People's Rights: Eleven Years, 6 State University of New York at Buffalo School of Law Review 93 (2000).
4. Hyden, Cohen, G. & W. Nagan (eds.), Human Rights and Governance in Africa, (Gainesville, FL: University Press of Florida 1993).
5. Rehman, Javaid, International Human Rights Law, Longman, 2003.
6. Akinseye-George, Yemi, New Trends in African Human Rights Law: Prospects of an African Court of Human Rights, 10 University of Miami International and Comparative Law Review 159 (2001/ 2002).
7. Benedek, Wolfgang, The African Charter and Commission on Human and People's Rights: How to Make It More Effective, 1 Netherlands Quarterly of Human Rights 25 (1993).
8. El-Obaid, Ahmed El-Obaid and Appiagyei, Atua, Human Right in Africa: A New Perspective on Linking the Past to the Present, McGill Law Journal Vol. 41, 1996.

9. Evans, Malcolm & Rachel Murray (eds.), The African Charter on Human and Peoples' Rights: The System in Practice, 1986–2000 (Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2002).
10. Rachel, Murray, The African Charter on Human and People's Rights: An Overview of Its Progress and Problem, 1987–2000, African Human Rights Journal 2001.
11. El-Obaid, Ahmed El-Obaid, Human Rights and Cultural Diversity in Islamic Africa, Doctoral Thesis, McGill University, 1996.

سایتهها

12. African Commission on Human and People's Rights, www.achpe.org/english/info/history-en.html.
13. www.achper.org/english/info/mandate-en.html.
14. achper.org/english/info/guidelines-communications-en.html.
15. African International Courts and Tribunals, [www.Aict _ cti.Org/courts-Conti/achper/achper-home.html](http://www.Aict-cti.Org/courts-Conti/achper/achper-home.html).
16. Association for the Prevention of Torture Site, www.ap.t.ch/african%20PDF "The African Court on Human and people's Rights 2000".
17. The American Society of International Law Site, www.Asil.org/insighs/2006. Scott Lyons, "the African Court on Human and People's Rights", 2006.

18. Comparative Studies of South Asia, Africa and The Middle East Site: [//cssaame.com/issues/22/22contents.pdf](http://cssaame.com/issues/22/22contents.pdf), Carey-Henry F, "The Postcolonial State and the Protection of Human Rights", 2002 .
19. University of Pretoria Site: <http://www.chr.up.ac.za/center-publications/ahrlj-contents.html>, African Human Right Law Journal, V.1 no. 1, 2001;
20. <http://www.diplomacy.edu/africancharter/human-intro.asp>
21. The Danish Center for Human Rights Site, www.humanrights.dk/upload, "Evaluation the African Commission on Human and People's Rights ", 1998;
22. -The Nordic Africa Institute Site, www.nai.Uu.se/news/conferences/archives/Africancommission "The African Commission and the New Challenges and Opportunities for Human Rights Promotion and Protection in Africa", 2004.
23. www1.umn.edu/humanrts/africa/achpr-infosheet3.html" The African Commission on Human and People's Rights Information Sheet Nos. 2 & 3".
24. www1.umn.edu/library, "Human Rights in the Administration of Justice, Chapter 3: The Major Regional Rights Instruments and the Mechanisms for Their Implementation".
25. University of South Africa Site, [www.Unisa.ac.za/content/about/principle/doc/Human & People doc](http://www.Unisa.ac.za/content/about/principle/doc/Human%20&%20People%20doc), N Barney Pityana, "Reflection on the African Court on Human and People's Rights".

اسناد

26. The African Charter on Human and People's Rights (AFCHPR) 1981.

27. Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Establishment of an African Court on Human and People's Rights 1998 .
28. Rules of procedure of the African Commission on Human and people's Rights 1995.
29. Constitutive Act of the Africa Union 2000.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی